

BOŞANMA DENEYİMİ YAŞAMIŞ KADINLARIN BOŞANMA ÖNCESİNDE, SÜRECİNDE, SONRASINDA YAŞADIKLARININ VE BOŞANMAYA İLİŞKİN DÜŞÜNCELERİNİN FEMİNİST KURAM ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

THE EXAMINATION OF THE EXPERIENCES OF WOMEN WHO HAVE
EXPERIENCED DIVORCE BEFORE, DURING, AND AFTER DIVORCE AND
THEIR OPINIONS ON DIVORCE WITHIN THE FRAMEWORK OF
FEMINIST THEORY

Şevval GÖK¹& Meriç TOK²& Ali Emre ŞEVİK³& Gülay GÜNAY⁴

ÖZ

Bu araştırmanın amacı boşanmış kadınların boşanma öncesinde, sürecinde ve sonrasında yaşadıkları deneyimlerin öğrenilmesiyle birlikte boşanma deneyimlerinde yaşadıklarının toplumsal cinsiyet kavramı çerçevesinde anlamlandırılması ve boşanmaya ilişkin görüşlerinin aktarılmasıdır. Boşanmanın hem erkeği hem de kadını etkilediği aşıkardır fakat en çok etkilenen taraf kadınlar olmuştur. Yapılan bu araştırma nitel çalışma ile gerçekleştirilmiş olup verilerin toplanması için yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Verilerin değerlendirilmesi amacıyla içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. Çalışma grubunu oluşturan 22 kadın ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve yapılan görüşmeler sonucunda verilerin değerlendirilmesi amacıyla içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre kadınların boşanma kararları üzerinde boşanma olgusunun en temel sebebinin evlilik kararının çevre tarafından etkilenmesi, eşlerin birbirlerini tanımadan evlenmesi ve evlilik ilişkisinde başta ebeveynler olmak üzere yakın akrabaların sıklıkla dahil olmasından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Katılımcıların boşanma sebepleri arasında eş şiddeti ilk sırada yer almıştır. Boşanma öncesinde kadınların kaygıları genel olarak ekonomik sıkıntılar, çevrenin tepkisi ve çocukların sürece ilişkin tutumları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Boşanma sürecinde başta boşanmaya tepki göstermeyen eşlerin işler ciddiye binince eşlerine baskı ve şiddet uygulamaları, ailelerin bu süreçte destek olmaması, boşanmamaları için yakın çevrenin eleştirileri ve tepkileri karşı karşıya kalınan sorunların başını çekmektedir. Katılımcıların hiçbiri boşanma sürecinde aile danışmanlığı almamış ve boşanmaya dair hukuksal süreçler dışında bilgi sahibi olmamıştır. Boşanma sonrasında kadınlar ilk başta duygusal çöküşler yaşamış, ekonomik ve çocuk bakımı konusunda sıkıntılar yaşamış olsalar da hepsinin ortak fikri boşanmanın mutsuz bir evliliği sürdürmekten daha iyi olduğu ve özgürlüklerini elde etmelerini sağladığı fikri üzerine yoğunlaşmaktadır. Sonuç olarak boşanma deneyimi yaşamış olan kadınların cinsiyetlerinden dolayı boşanma öncesi, süreci ve sonrasında büyük bir baskıya maruz kaldıkları belirlenmiştir. Ayrıca boşanma dönemlerinde maruz kalınan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet durumunun kültürel feminizm, varoluşsal feminizm ve radikal feminizm özelinde örtüşen noktaları olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, Boşanma ve Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Feminizm

¹ Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet ABD Doktora, sevvalgok3223@outlook.com, orcid.org/0000-0001-9181-7291

² Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Yüksek Lisans, meriictok@outlook.com, orcid.org/0000-0002-4980-5198

³ Dr. Öğretim Üyesi., Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları, aliemresevik@gmail.com, orcid.org/0000-0002-4651-2859

⁴ Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ggunay@karabuk.edu.tr, orcid.org/0000-0002-8234-6683

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Şevval GÖK, e-posta: sevvalgok3223@outlook.com

Gönderilme /Submitted: 10.11.2022 **Kabul/ Accepted:** 29.05.2023

ABSTRACT

The purpose of this research is to learn about the experiences of divorced women before, during and after the divorce, to make sense of their experiences in divorce within the framework of the concept of gender and to convey their views on divorce. It is obvious that divorce affects both men and women, but women have been the most affected party. This research was carried out with a qualitative study and a semi-structured interview form was created to collect the data. Content analysis method was used to evaluate the data. Face-to-face interviews were conducted with 22 women constituting the study group, and content analysis method was used to evaluate the data as a result of the interviews. According to the findings obtained from the study, it was concluded that the main reason for the divorce on women's divorce decisions is that the marriage decision is affected by the environment, the spouses get married without knowing each other, and the close relatives, especially the parents, are frequently involved in the marriage relationship. Spousal violence ranked first among the reasons for the divorce of the participants. Before the divorce, women's concerns generally focus on economic problems, the reaction of the environment and the attitudes of children towards the process. During the divorce process, the spouses who do not react to the divorce at first, apply pressure and violence to their spouses when things get serious, the families' lack of support in this process, the criticisms and reactions of the close circles for not getting divorced are the leading problems. None of the participants received family counseling during the divorce process and did not have information about divorce other than legal processes. Although the women experienced emotional breakdowns, economic and childcare problems at first after the divorce, the common opinion of all of them focuses on the idea that divorce is better than maintaining an unhappy marriage and allows them to achieve their freedom. As a result, it has been determined that women who have experienced divorce are exposed to a great deal of pressure before, during and after the divorce due to their gender. In addition, it has been understood that gender-based violence experienced during divorce periods has overlapping points in terms of cultural feminism, existential feminism and radical feminism.

Keywords: *Divorce, Divorce and Woman, Gender, Feminism*

1. GİRİŞ

“Evliliğin dramı, kadına vaat ettiği mutluluğun güvencesini vermesi değil -mutluluğun güvencesi olmaz- onu sakatlaması, tekrara ve alışılmış bir düzene yargılı kılmasıdır.”

(Beauvoir, 2020b, s.222)

Aile, toplumun en küçük ve en temel yapı taşıdır. Evlilik ailenin kurumsallaşması için gerekli bir olgudur. Boşanma ise evlilik birliğinin yasal yollar aracılığıyla sonlandırılmasıdır. Aile yapısının ve değerlerinin zamanla aşınması sonucunda ortaya çıkan çatışma ve krizler boşanmaya sebep olabilmektedir. Boşanma olgusu hem bireyler hem de toplum tarafından travmatik bir süreç olarak değerlendirilmekte ve bu nedenle boşanmış olan bireylere özellikle kadınlara sosyal çevresi tarafından önyargılı ile bakılmakta ve baskı uygulanabilmektedir.

Son yıllarda boşanma oranlarındaki artış, aile yapısında ve karakteristiklerinde meydana gelen değişimlerin en görünür sonuçlarından biridir. Boşanma oranlarındaki artış bir yandan aile kurumunun ve toplumun temellerini sarsma potansiyeli olan bir sosyal ve ahlaki bozulma olarak yorumlanırken, diğer yandan bireysel hak ve özgürlüklerin artması ve geleneksel toplum yapısının değişime uğraması olarak değerlendirilmektedir (Härkönen, 2014). Boşanma olgusu hemen hemen tüm toplumlarda en önemli yaşam olaylarından biri ve aile yapısının parçalanmasındaki en önemli sorun olarak görülmektedir. TÜİK tarafından yapılan araştırmalara bakıldığında kaba boşanma oranına

göre 2021 yılında ülkemizde kaba boşanma oranı binde 2.07 olarak görülmektedir. Dünya çapında boşanma olgusunu düşünürsek her saniyede bir çift boşanmaktadır. Türkiye’de 2020 yılında boşanma sayısı 136.570 olmuştur ve bir önceki yıla göre boşanma sayısı artmıştır (Evllenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021).

Ailelerin parçalanmasına yol açan boşanma ekonomik, hukuki, kültürel ve toplumsal açıdan farklı değişkenlerle ilişkilendirilebilir (Hill & Koop, 2015). Bu nedenle boşanma olgusu, hukuki, kültürel, ekonomik, psikolojik, dini, sağlığa bağlı, teknolojik, evliliğe bakış açısı ve şiddet kategorilerinde çok yönlü bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’na göre boşanmanın nedenleri özel ve genel boşanma olarak ikiye ayrılmaktadır. Boşanmanın özel sebepleri; zina, hayata kast, pek kötü muamele, onur kırıcı davranış, küçük düşürücü suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığıdır. Genel sebepleri ise; evlilik birliğinin temelinden sarsılması, anlaşmalı boşanmadır. Evlilik birliğinin temelden sarsılması konusu içerisinde pek çok sebebi barındırmakta ve belirli bir sınır çizilememektedir. Eşine iftira atmak, eşinin ailesiyle görüşmesine engellemek, başka birini sevdiğini söylemek, aşırı kıskançlık, çocuklara kötü davranmak, cinsel ilişkiye girmekten kaçınmak, ev eşyasına zarar vermek gibi davranışlar eşler için artık ortak yaşamı sürdürmeyi çekilmez bir hale getirmektedir. Bu tür davranışlar evlilik birliğinin temelden sarsılması konusunda yasal süreçlerde

boşanmaya sebep gösterilmektedir (Gökçe, 2020; Crabtree vd., 2018; Çelen, 2011; Berger, 2020). ABD'nin çeşitli eyaletlerinde yapılmış boşanmanın hukuki sebepleriyle ilgili çalışmada: aldatma, çift eşlilik, terk etme, evlilikte duygusal yetersizlik ve yakın akrabalar arasında gerçekleştirilen evlilikler gibi faktörlerin boşanma sebeplerinin çoğunluğunu oluşturduğu görülmüştür (Reeder, 2020). Günay ve diğerlerinin (2019) boşanma nedenlerini incelemek amacıyla yaptıkları bir çalışma kapsamında 519 boşanma davası dosyası incelenmiş ve bu dosyalarda şiddetli geçimsizlik, aile ve eve ilişkin sorumlulukların yerine getirilmemesi ilk üç sırada yer alan boşanma nedenleri olarak belirlenmiştir (Günay vd., 2019).

Sosyo-kültürel sebeplere bakıldığında ise eşlerin sosyo-kültürel yapılarının birbirinden farklı olması evliliklerde çatışmalara yol açmaktadır. Aile yapılarındaki farklılıklar boşanmanın önemli nedenlerindedir. Eşlerin bu farklılıklar karşısında birbirlerine verdikleri tepkilerdeki dayatma eşler arasında çatışmalara neden olmaktadır. Boşanmış ebeveyne sahip bireylerin kendi ilişkilerinde boşanma olasılıklarının yüksek olduğu görülmekle birlikte kişiler çevrelerinde gerçekleşen boşanmalardan olumsuz etkilenmektedir (Çelen, 2011). Ailelerin evliliğe karışması, toplumsal cinsiyet rollerine bakış açısının farklı oluşu, erken yaşta evlilikler, eşlerin küçük yaşta ebeveynlik sorumlulukları üstlenmesiyle birlikte kendilerine zaman ayıramamaları boşanmanın kültürel nedenleri arasında sayılabilir. Bunun yanında bireylerin geleneksel toplum yapısının baskısı altında

yaşadıkları hayattan memnun olmayarak evliliği bir kurtuluş olarak görmeleri ve evliliklerinin beklentilerini karşılayamaması boşanmayı ortaya çıkaran nedenler arasındadır (Tarhanacı, 2017). Gerçekleştirilen farklı çalışmalarda din ve mezhep farklılıkları, teknolojinin yaygınlaşmasıyla ikili ilişkilerin azalışı, bireylerin evlilikle üstlendikleri roller ve bu rollere alışma süreçlerinde karşılaştıkları güçlükler ve şiddet en önemli boşanma nedenleri olarak öne çıkmıştır (Akpınar vd., 2013; Tarhanacı, 2017; Levinger, 1966; Demir, 2016).

Yapılan çalışmalarda gelişmiş ülkelerdeki boşanma oranlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Kara, 2020). Bu bölgelerde boşanma oranlarının yüksek olması çok kültürlülük (farklı ırk, etnik yapı, kültür ve dini inançlara sahip bireylerin bir arada yaşaması), finansal yetersizlikler, nüfusun yoğun olmasına bağlı olarak geleneksel toplum normlarının işlevselliğinin azalması, kadının çalışma yaşamında daha çok yer alması, işsizlik vb. gibi nedenlerle açıklanabilir. İşsizlik ailenin yoksullaşmasına ve buna bağlı pek çok problemi içerisinde barındırarak ailede krizlerin yaşanmasına ve aile parçalanmasına neden olabilmektedir. Eşler arasındaki ekonomik ve sınıfsal farklılıklar da boşanma sebepleri arasındadır, özellikle eşler arasındaki tüketim alışkanlıklarının farklılığı krizlere sebep olmaktadır (Çelen, 2011).

Boşanma olgusunun sonucuna ve etkilerine bakacak olursak; bireyler ağırlıklı olarak ekonomik, psikolojik ve toplumsal sorunlar yaşamaktadır. Boşanmış bireylerin psiko-sosyal sorunları diğer

bireylere kıyasla daha fazladır. Boşanma deneyimi yaşamış bireylerde depresyon, stres ve kaygı bozuklukları görülmektedir. Sosyal güvencesi olmayan bireyler, özellikle sosyo-ekonomik durumu yetersiz olan kadınlar, yaşamlarını idame ettirebilmede çok fazla problem yaşamaktadır. Boşanma sonrasında çocuğun bakım sorunu ortaya çıkmakta ve boşanma çocukları da etkilemektedir, bu etkilenme genel olarak olumsuz olmaktadır. Çocuk sosyal uyum problemleri, rol ve kimlik karmaşası yaşamakta, çocuğun okul başarısında düşüş gözlenmekte ve daha çekingen bir kişilik yapısında olduğu görülmektedir (Bulut, 1991).

Boşanma sonrasında kadınlar en sık; ekonomik problemler, çevre baskısı, çocuklarından ayrı kalma, çevresindeki erkeklerin tacizi ve aile baskısı problemleriyle karşı karşıya gelmektedir (Arıkan, 1996). Sosyo-ekonomik durumları, ataerkil toplum düzeni, toplumsal rol ve statüleri, aile içerisinde üstlendikleri rol ve sorumluluklar kadınların boşanmada daha çok zarar görmesine sebep olmaktadır (Can ve Aksu 2016). Özellikle ailesi tarafından desteklenmeyen ve ekonomik desteği olmayan, evlilik yaşamındaki krizlerle mücadele edemeyen kadınların boşanma kararı vermeleri oldukça zor olmaktadır. Pek çok kadın sırf bu sebeplerle boşanmaktan vazgeçmekte ya da tahammül eşiklerini zorlamaktadır. Amato & James (2010)'e göre eğitilmiş bir kadın ekonomik bağımsızlığını eline alarak eşine karşı daha güçlü bir tavır takınmakta ve eğitimsiz kadınlara oranla boşanma kararını daha kolay verebilmektedir.

Toplumda var olan geleneksel cinsiyet normları çerçevesinde, kadınların toplumsal hizmetlere ve kaynaklara erişimleri erkeklere oranla daha sınırlı durumdadır. Bu nedenle sosyal yaşam içerisinde boşanmış olan kadınlar farklı baskı, engellenme ve istismara maruz kalabilmektedir. Özellikle boşanmanın nedeni ne olursa olsun, kadınlar “kadın olsaydın da...” şeklinde var olan cinsiyetçi söylemler içerisinde boşanmanın asıl suçluları olarak damgalanmaktadır. Boşanmış kadınlara yakın sosyal çevreleri çeşitli etiketlemeler yapılmakta ve olumsuz davranışlarla yüzleşmek zorunda kalabilmektedirler. Hemcinsleri bile boşanmış kadınları bir tehdit unsuru olarak görerek yalnızlaştırmaya, çevrelerinden uzak tutmaya çalışmaktadır. Demir'in (2016, s. 235-253) gerçekleştirdiği bir araştırma da boşanmış kadınlara cinsellik yönünden bakıldığını ve boşanma deneyimi yaşamış kadınların damgalanmalar sebebiyle kendilerini sosyal ilişkilerden uzak tuttuğunu belirtmiştir. Hem boşanma sürecinde hem de boşanma sonrasındaki süreçte kadınlar zor şartlar altında yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır (Can ve Aksu,2016). Çocuk sahibi olan boşanmış kadınlar çocukların ihtiyaçlarını giderebilme konusunda büyük bir kaygıya düşmekte ve babasız bir çocuk büyütme fikriyle birlikte psiko-sosyal açıdan zarar görmektedir. Bu süreçte en önemli unsur kadının ekonomik özgürlüğünün olmayışıdır. Toplumsal cinsiyet rolleriyle birlikte oluşan güç dengesizliği sorunu kadını büyük oranda güçsüzleştirmektedir.

Feminizm, toplumsal cinsiyet ve ataerkil sisteme bir eleştiri olarak cinslerin eşitliğine inanan

toplumdaki cinsiyet, din, dil, ırk, etnisite, engellilik ve yaşa dayalı ayrımcılıkları kınayan bir yapıya sahip olarak kişilerin psiko-sosyal, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel düzlemde özgürlüklerini ve yetkinliklerini savunan bir doktrindir. Feminizm ataerkil sisteme bir karşı duruş olarak cinsiyet temelli bir ayrımın biyolojik parametrelerden yaratıldığını ve bu durumun kişilerin yaşam standartlarını olumsuz etkilediğini, cinslerin eşitliğinin sağlanması gerektiğini savunmaktadır (Taş, 2016, s.164-165; Atasü Topçuoğlu ve Altuntaş, 2016, s.13). Dolayısıyla bu doktrin kadınların yaşadıkları ikincil durumları irdeleyen bir forma sahiptir. Kendi içerisinde türlere ayrılan feminist teorinin genel itibarıyla aileye bakış açısı tüm kurumsal yapılar gibi aile kurumunun da toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil sistemle şekillenen bir yapıda olduğu, eşitsizlikler üzerine temellendiği, erkeğin baskın olduğu bir ortamda kadının eşitsiz güç ilişkileri nedeniyle baskıya maruz kaldığı, bu baskı durumlarının evlilik ve aile yaşamı üzerinde olumsuz etkiler bıraktığını ileri sürmektedir (Giddens, 2000, s.176; Çiçek, 2014, s. 17-22 ; Soygan, 2019, s. 44-47).

Boşanma hakkında feminist kuramın söylemi genel olarak eşitlikten yana olsa da feminizmin kendi içerisinde yer alan çeşitlerinin de kendine has söylemleri mevcuttur. Feminizmin türleri içerisinde yer alan liberal feminizme göre kadınlar erkeklerle her alanda eşit olmalıdır. Bu tür içerisinde yer alan medeni haklar istemine göre kadınların boşanma durumunda çocukları üzerinde hak sahibi olması gerektiği öngörülür ve bununla birlikte kadınların

erkeklerle aynı düzeyde eğitim almasının onları koruyacağı, zincirlerini kıracağı ve iktidarın kadın üzerinde haz ve tiranlık kuramayacağını savunur (Donovan, 2019, s. 21-22; Yörük, 2009, s. 65-66; Kelly, 1982, s. 6-7; Wollstonecraft, 2020, s.38). Kültürel feminizm ise liberal feminizme bir tepki olarak kadınların erkeklerden ontolojik olarak farklı olduğuna ve kadınlık kültürüne sahip olduğuna inanır. Dolayısıyla kadınlar aile kurumu içerisindeki ataerkil yapıya uyum sağlamakta zorlanacak, erkeklerin kendilerinden beklenenleri gerçekleştirmediği zaman anlaşmazlıklar yaşayacak ve bu sebeple ortak bir ülkü olmadığı için boşanma doğal bir olgu olarak karşımıza çıkacaktır (Donovan, 2019, s.75-78; Yörük, 2009, s. 66-67; Soygan, 2019, s.54-56). Marksist feminizme göre kadınların ev içindeki ve kamusal alandaki emekleri ataerkil yapı ve ataerkil yapıdan şekillenen kapitalizm tarafından sömürülmektedir. Kadınlar bu ekonomik düzlemde birer meta olarak görülmekte ve emekleri hiçe sayılmaktadır. Bu sebeple kadınların emeğinin öngörülmediği bir ortamda hem ev işleri hem de kamusal alandaki cinsiyet temelli eşitsizlikler aile kurumunu ve evlilik yaşantısını etkilemekte ve boşanmalar yaşanmaktadır (Donovan, 2019, s. 134-146; Yörük, 2009, s.67-68; Soygan, 2019, s.53-54). Varoluşsal feminizm ise kadınların varoluşlarının toplumsal cinsiyet sebebiyle yok sayıldığını, öteki konumundaki kadının her alanda eşitsizliğe uğradığını ve bu durumun kadınları yok saydığını söylemektedir. Böylece kadınlar varoluşsal olarak yok sayıldığı için evlilik durumunda da boşanma durumunda da hep bir öteki durumundadır (Donovan,

2019, s.232; Yörük, 2009, s.70-72; Sands & Nuccio, 1992, s.489-494). Radikal feminizm ise ataerkil sistemin sadece ekonomik temeli olmadığını, toplumsal cinsiyet ile alakalı olduğunu, kadınların toplumsal cinsiyet durumu sebebiyle ezilen sınıf bilincini geliştirdiğini, evlilik ve annelik olgusunun bu durumlardan temellendiğini ve kadınları köleleştirdiğini savunur. Dolayısıyla aslında evlilik kadınlar için öngörülmeleyen bir forma sahiptir ve boşanma durumu kadınları özgürleştirmektedir (Donovan, 2019, s. 265-269). Feminist teori evlilik, aile ve boşanma konularında farklı bakış açılarına sahip olmakla birlikte kadının ezilmişliğine ve engellenmişliğine vurgu yapmaktadır (Ferguson, 2017, s. 269-286; Dietz, 2003, s. 399-431; Ermez, 2020, s.29-30; Çiçek, 2014, s.17-22; Soygan, 2019, s.44-56; Carbone, 1994, s. 183-209; Özkazanç, 2018; s.201-208).

Yöntem

Yapılan bu araştırmada, kadınların boşanma öncesinde, sürecinde ve sonrasında yaşadıkları sorunların ve sıkıntıların, boşanmaya dair bakış açılarının öğrenilmesi amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yine araştırmada nitel araştırma yönteminin desenlerinden biri olan fenomenolojik yaklaşım, boşanmış kadınların deneyimlerini aktaracak olması nedeniyle tercih edilmiştir. Fenomenolojik yaklaşım, kişilerin yaşadıkları deneyimin kendisini, ne ifade ettiğini veya kişinin yaşamdaki varoluşu hakkındaki düşünce ve algısını sunmayı amaçlamaktadır. Fenomenolojik yaklaşım için insan, insan davranışı, durumlar ve

olgular arasında ilişkiisel değerlendirmeler yapılmaktadır (Krysyk & Finn, 2015, s. 210).

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Feminist kuram kadınların boşanma deneyimlerinin toplumsal cinsiyet ve ataerkil sistem sebebiyle erkeklerle aynı olmadığını, yaşanan bu deneyimlerin ve daha da önemlisi boşanmanın nedeninin cinsiyet ilişkilerinin eşitsiz güç ilişkilerinden kaynaklandığını savunarak kadın ve erkeğin eşitliğini savunmaktadır. Bu araştırmada feminist kuram çerçevesinde boşanma deneyimi yaşamış olan kadınların, boşanma öncesi, süreci ve sonrasında yaşadıkları deneyimlerin, boşanma sürecine ilişkin düşünceleri belirlenmiş ve yorumlanmıştır.

Araştırma, kadınlarla yürütülmesi ve kadınların boşanma deneyimlerinin feminist kuram ile açıklanması suretiyle araştırmanın amacına uygundur. Araştırmanın literatürde yapılan nitel araştırmalarla benzerlik göstermekle birlikte bütüncül olarak kadınların boşanma sürecini tam incelemesi, bu durumların feminist bakış açısıyla yorumlanması ve duygu ve düşüncelerinin araştırmaya en uygun yöntem olarak nitel araştırma yöntemiyle ifade edilmesi sebepleriyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Çalışma Grubu

Yapılan bu araştırmada çalışma grubunu belirlemek ve ulaşmak amacıyla kartopu örneklem tekniğine başvurulmuştur. Kartopu örnekleme yöntemi bir katılımcıya ulaştıktan sonra bu

katılımcının yönlendirilmesiyle diğer katılımcıya ve sonrasındaki katılımcının da diğer katılımcıya yönlendirmesiyle kartopu gibi büyüyen bir örnekleme ulaşmayı sağlamaktadır (Krysyk ve Finn, 2015, s.202). Bu çalışmada kartopu örnekleme yöntemi özellikle araştırmanın amacı doğrultusunda boşanma deneyimi yaşamış olan kadınlara herhangi bir kayıt ile ulaşmanın mümkün olmaması nedeniyle tercih edilmiştir.

Verileri elde etmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu yaklaşımı tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu yaklaşımı benzer bir konunun aktarılması için farklı insanlardan aynı tip bilgilerin alınmasını sağlamaktadır. Bu görüşme tekniği araştırma yapılmadan önce hazırlanan soruları ve bu sorulara görüşmenin içeriğine göre soru eklenebilmesi, zaman esnekliğini göz önünde bulundurması sebebiyle çalışmaya uygunluk göstermektedir (Patton, 1987, s. 111; akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 132). Çalışmaya dair verilerin elde

edilebilmesi için boşanma deneyimi geçirmiş olan 22 kadın ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 22 kadın ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin yeterli olması ve araştırmacılar tarafından doyuma ulaştığının istemi ile daha fazla katılımcı ile görüşülmeye gerek duyulmamıştır. Çalışmaya katılım sağlayan kişilerin adları gizlilik esası nedeniyle belirtilmemiş bunun yerine “K1, K2...” şeklinde sayılarla ifade edilmiştir. Katılımcıların görüşme yapılmadan önce bilgilendirilmiş onam metnini okumalarına veya okuma-yazma durumları yoksa bilgilendirilmelerine araştırmacılar tarafından dikkat edilmiştir. Ayrıca araştırma konusu ile ilgili varsa kadınların sorularına araştırmacılar tarafından cevap verilmiştir. Katılımcılar çalışmaya gönüllülük esası ile dahil olmuştur. Çalışmaya katılan kişiler Malatya, Mersin, Adana ve Ankara illerinden olup çeşitlilik arz edilmiştir. Katılımcılara ait sosyo-demografik özellikler ve boşanmaya dair ek bilgiler Tablo 1 ve Tablo 2’ de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Eğitim	Meslek ve Çalışma Durumu	Gelir Durumu ve Yeterliliği
K1	33	Lise	Özel Sektörde Çalışan/Tam Zamanlı/ İş yerinde	Nafaka ve 2500 TL/Az yeterli
K2	26	İlkokul	Özel Sektörde Çalışan/Tam Zamanlı/ İş yerinde	2800 TL/ Yeterli
K3	44	Ön Lisans	Özel Sektörde Çalışan/Yarı Zamanlı/ İş yerinde	Nafaka ve 750 TL/Yetersiz
K4	58	Lisansüstü	Memur/Tam Zamanlı/İş Yerinde	10000 TL/Yeterli
K5	39	Lisans	Memur/Tam Zamanlı/İş Yerinde	6000 TL/ Yeterli
K6	32	Lise	İşsiz	1650 TL/ Sosyal yardım/ Engelli çocuk bakım ücreti/Yetersiz

K7	32	Okur-yazarlık yok	İşsiz	1800 TL/ Sosyal yardım/ İki çocuğu bakım tedbiri bir çocuğu engelli maaşı/ Yetersiz
K8	42	Lisans	İşsiz	1700 TL/Annesi destek oluyor/Yetersiz
K9	49	İlkokul	İşsiz	2000 TL/Yaşlı Bakım Aylığı/Yetersiz
K10	26	Lise	Özel Sektörde Çalışan/Tam Zamanlı/ İş yerinde	2825 TL/Az Yeterli/Tam Zamanlı, İş Yerinde
K11	54	İlkokul	İşsiz	2500 TL/Ailenin maaşı ile/Az Yeterli
K12	47	Lisans	Memur/ Tam Zamanlı/ İş yerinde	5000 TL/ Az yeterli
K13	55	Lisans	Emekli	3500 TL/ Yetersiz
K14	42	İlkokul	İşsiz	1000TL/Nafaka ile/ Yetersiz
K15	38	İlkokul	İşsiz	200TL/Harçlık/Yetersiz
K16	41	İlkokul	İşsiz	2000TL/Nafaka,Sosyal Yardım/Yetersiz
K17	25	Önlisans	İşsiz	3000 TL/Yetersiz
K18	28	Lisans	Memur/Tam Zamanlı/İş Yerinde	7000 TL/ Yeterli
K19	38	Lisans	Memur/ Tam Zamanlı/ İş yerinde	7000 TL/ Yeterli
K20	41	Lisansüstü	Memur/ Tam Zamanlı/ İş yerinde	9000 TL/ Yeterli
K21	43	Lisansüstü	Memur/ Tam Zamanlı/ İş yerinde	8000 TL/ Yetersiz
K22	31	Önlisans	İşsiz	1000TL/Nafaka ile/ Yetersiz

Tablo 2. Boşanmaya Dair Ek Bilgiler ve Yaşanılan Yer

Katılımcı	Kaç Yıl Evli Kalındığı	Kaç Yıl Önce Boşanıldığı	Çocuk sayısı ve çocuğun kiminle yaşadığı	Kiminle Yaşadığı
K1	2	2	Yok	Ailesiyle
K2	6	1	1/ Babasıyla	Ev Arkadaşıyla
K3	17	10	2/ Kız reşit oğul babasıyla	Ailesiyle
K4	19	13	3/ 2 tanesi kendisiyle	Çocuklarıyla
K5	10	3	1/ Kendisiyle ancak babasında da kalıyor	Çocuğuyla
K6	1	9	1/ Kendisiyle	Ailesiyle
K7	13	6	3/ Kendisiyle	Çocuklarıyla
K8	4	18	1/ Kendisiyle	Çocuğuyla
K9	13	16	3/ 2 tanesi kendisiyle	Bakımını üstlendiği yaşlı birey ve çocukları ile
K10	7	1	1/ Kendisiyle	Ailesiyle
K11	15	19	3/ Kendisiyle	Çocuklarıyla
K12	21	3	2/ Kendisiyle	Çocuklarıyla
K13	13	11	2/ 1 Çocuk kendisiyle	Çocuğuyla
K14	16	1	2/ Kendisiyle	Ailesi ve çocuklarıyla
K15	17	1	2/ Babalarıyla	Ailesiyle
K16	22	6	3/ Kendisiyle	Ailesi ve çocuklarıyla
K17	3	1	1/Kendisiyle	Ailesi ve çocuğuyla
K18	2	1	0	Yalnız
K19	10	3	1/Kendisiyle	Çocuğu ile
K20	7	4	Yok	Yalnız
K21	16	1	1/Kendisiyle	Çocuğu ile
K22	6	2	Yok	Yalnız

3. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Çalışma amacı kapsamında veri toplama aracının geliştirilmesine yönelik literatür taraması yapılmış ve verilerin toplanması için yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun mantığı bir başlık, alt başlık veya geniş soru listesinin yer aldığı ama görüşmenin gidişatına göre farklı alt soruların da olduğu sorulardan ya da

soruların sırasında ve üslubunda değişikliklerin olabileceği sorulardan meydana gelmesidir (Krysik ve Finn, 2015, 193). Formda yer alan sorular sosyo-demografik özellikler de dahil 28 soru ve bu 28 sorunun alt sorularından oluşmaktadır. Görüşme formu oluşturulurken konuya ilişkin yapılmış araştırmalar, katılımcıların duygu ve düşünceleri ve araştırmaya uygunluk esas alınmıştır. Araştırma verileri Mayıs – Haziran 2021 tarihleri arasında toplam 7 hafta da, katılımcılarla en fazla 1 saatlik

süren görüşmelerle ve katılımcıların rahat edebilecekleri bir mekan ve zamanda toplanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanmış olan veri toplama formunun uygunluğuna dair Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul'undan 35324 sayılı yazıyla 13.06.2021 tarihinde Etik Kurul izni alınmıştır.

4. Verilerin Analizi

Araştırmaya ilişkin verilerin toplanması amacıyla katılımcıların rızası alınmak suretiyle görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve verilerin kaybolmaması için araştırmacılar tarafından aynı gün içerisinde deşifre edilmiştir. Katılımcıların adları gizlilik esas alınarak belirtilmemiş olup söyledikleri aynen aktarılmıştır. Araştırmaya ait verilerin değerlendirilmesi amacıyla içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. Yapılan analizler ve kodlamalar neticesinde araştırmanın amacına da uygun kalınarak 2 kategoriye ve ilk kategori kendi içinde alt başlıklara ayrılmıştır. Buna göre ilk kategori “*Boşanan Kadınların Yaşadıkları ve Deneyimleri*” ve ikinci kategori ise “*Boşanan Kadınların Boşanmaya Dair Düşünceleri*” şeklinde belirlenmiştir. İlk kategori 3 alt başlık şeklinde değerlendirilmiş ve araştırmaya da sadık kalınarak “*Boşanma Öncesinde Yaşananlar*”, “*Boşanma Sürecinde Yaşananlar*” ve “*Boşanma Sonrasında Yaşananlar*” şeklinde sıralanmıştır. Araştırmada ilk öncelikle araştırmaya dair literatür bilgisi verilmiş, sonrasında bulgular ve araştırmacıların yorumları aktarılmıştır.

5. Bulgular

Boşanma deneyimi yaşamış kadınların boşanma öncesi, süreci ve sonrasında deneyimlerinin, boşanmaya dair bakış açıları başlıklar halinde verilmiştir

5.1. Boşanmış Kadınların Boşanmaya İlişkin Deneyimleri

Boşanma deneyimi geçirmiş kadınların sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde çalışma kapsamına alınan katılımcıların (22 kadın) yaş ortalamasının 40 olduğu, 3'ünün lisansüstü eğitim dercesine, 6'sının lisans, 3'ünün önlisans, 3'ünün lise ve 6'sının ilköğrenim diplomasına bir katılımcının ise okur-yazar olmadığı belirlenmiştir.

Ayrıca katılımcılar arasında işsiz olanların sayısı, kamuda ve özel sektörde çalıştığını belirtenlerden fazladır, bir katılımcı emekli olduğunu belirtmiştir. Çalışan kadınların 9'u tam zamanlı ve 2'si yarı zamanlı olarak çalışmaktadır. Katılımcıların ortalama 3700 TL aylık gelire sahip oldukları, 7'sinin nafaka aldığı, 7 katılımcının da ailesinden veya sosyal yardımlardan destek aldığı görülmüştür (Tablo 1). Dört katılımcı hariç geri kalan 18 katılımcının hepsinin çocuk sahibi oldukları ve çocuk sahibi olan 15 kadın çocukları ile yaşamaktadır. Çalışmaya katılan kadınlardan 7'si 1 yıl, 3'ü üç yıl, 2'si dört yıl, 2'si altı yıl önce boşandıklarını belirtmiş, 6'sı ise on yıl ve daha uzun süredir boşanmış olduklarını söylemişlerdir. Kadınların evli kalma süreleri 1 yıl – 22 yıl arasında değişmekte olup, ortalama evlilik süresi yaklaşık 11

yıldır. Uzun süre evli kalıp boşananların sayısı kısa süre evli kalıp boşananlardan fazladır. Tüm bu verilere bakarak katılımcıların genelini düşük sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel seviyeye sahip olduğu, 3 katılımcı dışındakilerin bakım yükümlülüklerinin olduğu ve bağımsız olarak ayrı bir evde yaşamadıkları belirlenmiştir (Tablo 2).

5.1.1. Boşanmış Kadınların Boşanma Öncesinde Yaşadıkları Deneyimler

Bu çalışma kapsamında düşük sosyoekonomik düzeye sahip olan kadınlar arasında görücü usulü ile evlendikleri, aşık olsalar bile, aşık oldukları bireylerle değil, aileleri ve sosyal çevrenin baskısı altında uygun görülen kişilerle evlilik yaptıkları, daha üst sosyoekonomik düzeyde yer alan kadınların ise aile ve sosyal çevrenin “evlenmen gerekiyor, namuslu kadın evlenir” gibi baskılar nedeniyle evlilik kararlarını aldıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca bazı katılımcılar erken yaşta aileleri tarafından kendi fikirleri alınmadan evlendirilmiştir.

Katılımcıların neredeyse hepsi evliliği bir kaçış, toplumun baskısından kurtuluş ya da salt aşk olarak görmektedir. Ancak katılımcılara “Evlilik hayatınızı anlatır mısınız?” sorusu sorulduğunda birbirlerini tanımadan evlendikleri için bu durumun huzursuz bir evlilik yaşamalarına sebep olduğunu ve bazıları da kişilik farkları sebebiyle evliliklerinin tartışmalarla geçtiğini vurgulamıştır:

“Yani eşimi pek tanıdığım söylenemez evlendikten sonra tanıdım ben onu.” (K3)

“Çocuğuna karşı da ilgisizdi. Kişiliklerimiz bu sebeple uyuşmadı. Evlilik hayatımızda pek bu sebeple iyi değildi.” (K5)

“Sıkıntılıydı ben sürekli çalışıyordum, eşimle ilişkimizde başından beri bir sorun vardı zaten eşim geymiş- ben bunu 15 yıl sonra öğrendim-... eşim ilgisizdi hep zaten, ailesiyle birlikte yaşıyorduk ve sürekli kavgalar olurdu ama bir şekilde sürdürürdük, 17 yıl boyunca da sürdü yani, mutlu değildim genelde.” (K15)

Toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde genç kız babasının evinde bir hizmetçi, evlendiğinde de gittiği evde de yine bir hizmetçidir. K3’ ün evlilik süreci tam olarak bundan ibarettir:

“Hani evde kaynana kayın baba vardı. Ablaları çok sık gelip gidiyorlardı. Geldikleri zaman uzun bir süre misafir kalıyorlardı. Onun dışında akrabalarından çok gelip giden yatılı misafir kalan vardı. Yani hep bu şekilde geçti aslında ben hep hizmet ettim evliliğin ne demek olduğunu da pek anlayamadım.” (K3)

Katılımcıların çoğunun istismar (fiziksel, ekonomik, psikolojik, cinsel), eşlerinin sahip olduğu alışkanlıklar ve yakın çevrenin evlilik ilişkisine müdahale etmesi sebebiyle boşanma kararı aldığı görülmektedir. Yüksek sosyoekonomik düzeyde yer alan kadınların çoğunlukla ilgisizlik ve sadakatsizlik (aldatma) deneyimledikleri, düşük sosyoekonomik statüde yer alan kadınların ise daha çok fiziksel ve psikolojik istismara maruz kaldıkları belirlenmiş olmasına rağmen, genel olarak katılımcıların hemen hemen hepsi sosyo-ekonomik durum fark

etmeksizin, evlilik yaşamlarındaki en önemli sorunun şiddet olduğunu ifade etmişlerdir.

Katılımcıların şiddet sebebiyle boşanmaları aşağıda verilmiştir:

“Evet ben görücü usulü evlendim ancak onu sevdim ben. Eşim dedim çocuklarımın babası dedim bütün hayatımı ona adadım. Ama o bana bunu yapmadı, hep ezdi, hor gördü. Yaş ilerledikçe bazı şeylerin farkına vardım hani eşimin beni ne kadar değersiz gördüğünü, ben ne kadar ilgi gösterirsem göstereyim beni insan yerine koymadığını anladım ve bunu anladığım anda karar verdim boşanmaya. Ayrıca ara ara fiziksel şiddet uyguladığı da oluyordu.” (K3)

“Evet, hani aldatma olayı bir psikolojik ve cinsel şiddet durumuydu. Yani dönem dönem oluyordu aslında. Hani evliliğimizin 3. ve 5. yılında daha sonra işte bir 10. yılına doğru oldu. Sonra işte en sonunda bu olay olunca artık ben tamamen bitirme kararı aldım.” (K4)

“İlgisizlik durumlarıyla birlikte eşim beni aldattı. Bu durum sebebiyle boşanma kararı aldım.” (K13)

“Her türlü şiddet durumuna maruz kaldım. Evliliğimizin başından beri fiziksel ve psikolojik şiddet, son zamanlarda eve para bırakmama ve bizi aç bırakma durumları vardı ve en sonunda beni başkasıyla aldattığını öğrendim ve bu da artık son nokta oldu. Çocuklarım için katlandım ama artık yeter !” (K14)

Ayrıca 3 katılımcının (K6, K12, K17) literatürden elde edilen bilgiler doğrultusunda eşlerden birinin

yakın çevresiyle çok ilgilenmesi ve bağımlılıkları (alkol, madde ya da kumar vb.) sebebiyle boşanma kararı aldıkları görülmüştür.

“Annem kanser hastasıydı. Hastalık sürecinde sık sık gelip gitmem eşim ve ailesi tarafından hoş karşılanmadığı için kavgalar başlamış oldu. Zamanla bu durum aşılamayacak bir boyuta geldi.” (K1)

“Geçimsizlik, karşı tarafın uyuşturucu bağımlısı olması, uyuşturucuyu bırakmaması bize tercih etmesi, evine bakmaması ilgisiz bir baba ilgisiz bir eş olması boşanmamıza etki eden sebeplerdi.” (K6)

“Eşimin ilgisiz tavırlarıyla da birlikte alkol bağımlısı olması da boşanmam için bir etkendi. Çocuklar hasta dahi olsa alkol içmekten kendine gelemediği için evin tüm sorumluluğu bana aitti” (K12)

“Eşimin kumar bağımlısı olduğunu öğrendim, üniversite zamanları da oynuyordu ama bu kadar değildi, eve para getirmemeye başladı, çocuğumuz olduktan sonra evden daha da uzaklaştı, geç gelmelere başladı; ilgisizliğine, düşüncesizliğine daha fazla katlanamadım.” (K17)

Boşanma kararı alınırken; kadınların genel olarak kaygıları ekonomik sıkıntılar, çevrenin tepki ve baskısı, çocukların kötü etkilenmemesi şeklindedir. Bu durum sosyo-ekonomik olarak özgürlüğe sahip olmayan kadınlarda özgürlüğe sahip olan kadınlara göre daha yüksektir. Kadınlar ekonomik özgürlüğe sahip olunca kimseye bağımlı olmadan yaşamlarını sürdürebilmekte ve boşandığında aile evine dönüp baskılara maruz kalmamaktadır. Ancak kadınlar belli

bir eğitim seviyesine ve ekonomik özgürlüklerini sağlayacak bir işe sahip olamadıkları için kendilerine bakacak eşlere ya da ailelere ihtiyaç duymaktadırlar. Bununla birlikte çocukları olan katılımcıların boşanma kararın yalnızca kendi yaşamları üzerinde değil, çocuklarının yaşamları üzerinde de olumsuz etkiler bırakabileceği endişesi taşıdıkları gözlemlenmiştir. Ancak katılımcıların bu kaygılara sahip olmasıyla birlikte kararlarından vazgeçmedikleri, kendileri ve çocukları için en iyi yolun bu olacağını söyledikleri görülmüştür:

“Zaten ben hazırdım hani bu aldatma durumlarını biliyordum ve hazırlamıştım kendimi boşanmaya. Onun dışında ben çalışan bir kadındım zaten ve ekonomik özgürlüğüm vardı” (K4)

“Hani kaygılarım topluma nasıl söyleyeceksin, nasıl açıklayacaksın yönünden oldu. Her ne kadar umursamaz biri olsan da toplumun ne diyeceğine takılıyorsun maalesef.” (K5)

“Yok yani hiçbir şekilde kaygılarım olmadı. Bir an önce boşanmak istedim ben sadece. Evet işim yoktu param yoktu ve bir çocukla baba evine döndüm ama öyle bir hayatı yaşamaktansa bunları göze aldım ve bu bir kaygı oluşturmadı ben de.” (K6)

Boşanma kararına ilişkin tepkiler eşten, aileden, çocuklardan ve çevreden gelmektedir. Ekonomik özgürlüğe sahip kadın bu tarz engellemelere daha az maruz kalmakta ve ailesi tarafından desteklenmektedir. Sosyoekonomik düzeyi düşük olan kadınlar boşanma konusunda ailelerinden baskı gördüklerini, öte yandan yüksek sosyoekonomik

düzye de olan kadınlar ise ailelerinden baskı görmediklerini ifade etmişlerdir. Ancak sosyal çevrenin ve özellikle toplumsal cinsiyet rolleri normlarının sosyo-ekonomik düzey fark etmeksizin kadınların boşanma kararları almalarında etkili bir unsur olduğu göze çarpmaktadır:

“Dayağımı yiyip oturacaksın dediler. Ailen kocandır döver de sever de dediler.” (K2)

“Hani çevremizde boşanmış insanlar tabi ki de vardı ancak insan kendine konduramaz ya o şekilde bir tabi ki üzüldü ailem. Dolayısıyla böyle bir durumda çok da tepki vermediler hemen kabullendiler hani sen ne istiyorsan o olsun kızım dediler. Zaten ekonomik olarak da özgür bir kadınum.” (K4)

“Ailem hiç kabullenmedi yani kesinlikle kabullenmediler. İşim gücüm olmasına rağmen. Ailemin kabullenmeme sebebi kadın olmamdı aslında. Kadın nasıl boşanır işte tek başına kalır, toplum başka gözle bakar gibi inanışlarla ailem de hani toplumdaki etkilendi açıkçası ve toplumdaki görüşlerden dolayı haklı olarak etkilenme eğilimindeydiler.” (K5)

“Çevremdekiler çocukların hatırı için bizde dayak yedik biz de geçinmiyorduk boşanma diyorlardı.” (K7)

“Boşanmamı benim kendi annem istemedi en başta, kendi ailemin etkisi oldu. Bu saatten sonra yalnız nasıl yasacaksın, el aleme ne deriz nasıl açıklarız dedi. İntihar ederim bak, ben ölmeden sakın deyip hep beni durdurdu.” (K11)

“Ailem nasıl bir insan olduğunu bildikleri için destek oldular ve boşanmama karşı çıkmadılar ayrıca zaten ben ekonomik özgürlüğe sahip bir kadınum o yüzden de çevremde de bu sıkıntıyı yaşamadım.” (K20)

5.1.2. Boşanmış Kadınların Boşanma Sürecinde Yaşadıkları Deneyimler

Boşanma her ne kadar travmatik bir süreç olsa da bireylerin boşanma ve boşanma süreci hakkında bilgi sahibi olmalarıyla daha kolay aşılabılır. Katılımcılara bu süreçte *“Aile danışmanlığı aldınız mı?”* sorusu sorulduğunda eğitim durumu fark etmeksizin hiçbirinin danışmanlık almadığı, boşanma sonrasında psikolojik destek alanların olduğu, bir katılımcının bunu reddettiği ve kendi kendine yardım ettiği ve bir katılımcının da aile danışmanlığının boşanma kararı verilmeden ailede sıkıntılar yaşandığında alınması gerektiğini belirtmesi araştırmamız açısından önem arz etmektedir. Ayrıca K5’ in eşiyle evlilik sürecinde sıkıntı yaşadıklarında psikolojik destek almayı önerdiği ancak eşinin bunu reddettiği belirlenmiştir:

“Yani biz gittik ama kararımı vermiştim açıkçası. Bana bir etkisi olmadı. Yani boşanma sürecinde değil de boşanmadan önce gidilmeliydi bence. Zaten eşim benimle gelmek istemedi.” (K5)

Katılımcıların boşanma sürecine ilişkin bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla *“Boşanma süreci ile ilgili bir bilginiz var mıydı? Varsa nereden öğrendiniz?”* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğunluğunun sadece hukuksal boyuttan değerlendirdiği belirlenmiştir. Bazı katılımcının (K5,

K18, K20 ve K21) boşanma sürecinde yaşanacak sıkıntılara dair okumalar yaptığı ve bu katılımcıların eğitim seviyesinin yüksek olduğu görülmüştür:

“Mahkeme sürecine dair zaten bilgim vardı bilmediğim noktalarda avukatım yardımcı oldu. Ama boşanmaya dair tabii ki de bilgi sahibiydim. Kendim okuyan bir insanım bu yüzden neler yaşanabileceğini biliyordum.” (K5)

Boşanma sürecinde eşler boşanma kararı almaktan vazgeçebilmektedir. Kadınlar yaşamlarını tekrar gözden geçirebilmekte ve bu süreçte çevrenin de boşanmaması yönünde telkinlerinden etkilenebilmektedir. Katılımcılardan bazılarının bu duruma maruz kalmakla birlikte geri dönüşler yaşadığı ancak kararlarından vazgeçmediği görülmüştür. Bazılarının ise bunu tamamen reddettiği ve boşanma kararını etkileyen durumların sadece çocukları veya ekonomik durumları olduğu saptanmıştır:

“Hayır olmadı. Ancak tek kaygım oğlumdu ama yine de bu şiddete dayanamadım.” (K2)

“Yok, hiç düşünmedim. Ama eşimin ailesinden birkaç kişi o süreçte beni arayıp bizi barıştırmaya yeltenmişlerdi ancak ben kararımdan dönmedim.” (K3)

“Ben iki kere vazgeçme eşiğine geldim hani bekleyeyim devam edeyim belki düzeler dedim. Sonra baktım ki hani değişmedi. Hani insanın karakteri değişmez can çıkar huy çıkmaz. Ben de bunu anlayınca ya dedim değişmez daha ve kararımı değiştirmedim daha da.” (K5)

“Ben daha önce de boşanmak istediğimi ara ara ailemle paylaşıyordum, yapamıyorum ayrılmak istiyorum diye, ailem de işte -laf olur, söz olur, devam et, çocukların var bak kadınsın tek başına nasıl yapacaksın gibi- dul kalma muhabbetleri yaptılar. Ailem beni sürekli vazgeçiriyordu birkaç kez vazgeçtim böyle ondan sonra artık tak etti. ...kendime bile yetemediğim için mecburen ailemle geçinecektim, ailemin olaya bu şekilde bakması benim zaten bütün kaygım o yani benim bu kadar uzatma sebebim de bu, hala kaygılarım var.” (K15)

Katılımcılara “Mahkeme sürecinde ne gibi sıkıntılar yaşadınız?” sorusu sorulduğunda çoğunun aslında boşanma kararı aldıklarında eşlerinden tepki gelmediğini ancak boşanma sürecinde işler ciddiye binince eşlerinin şiddet ve baskılarına maruz kaldıkları saptanmıştır. Bu durum eğitim seviyesi ya da ekonomik durumları fark etmeksizin bazı katılımcılar tarafından yaşanmıştır. Bazılarında da bu durum yaşanmamış ve baskılar olmamıştır:

“Eşimden psikolojik şiddet ve çocuğunu göstermem sana gibi tehditler yaşadım.” (K2)

“Mahkeme sonrası ve mahkeme esnasında şiddet, saldırı falan eşim tarafından. Hani böyle olaylar maalesef ki yaşandı. Ancak ben kendimi tamamen kapattığım için hani eski eşimin bana ulaşabileceği tüm kanallarla alakamı kestiğim, iletişim kurmak istese de görüşmeyi reddedip gitmediğim için bir sıkıntı olmadı.” (K4)

Bu durumu mahkeme sürecinden şimdiye kadar yaşayan bir katılımcı da vardır:

“Halen yaşıyorum desem inanır mısın? 7 senedir eşimle uğraşıyorum. Mahkeme sürecinde de yaptı şimdi de yapmaya devam ediyor. İşte eşim saçma sapan bahaneler uydurup beni karakola şikayet ediyor. Yani sürekli bize rahatsızlık vermeye çalışıyor huzursuz etmeye çalışıyor.” (K7)

Sosyal destek, kişilerin boşanma süreçlerinde zor durumları kolay atlatabilmelerinde ve sorunları özgüvenli bir halde aşabilmeleri için çok önemli olmaktadır. Kadınlar özelinde bakacağımız zaman boşanan kadınların özellikle de ekonomik bağımsızlıkları yoksa baba evine döndükleri, baba evinde çeşitli baskılara maruz kaldıkları bilinmektedir. Bu duruma ailelerin ekonomik ve sosyo-kültürel durumları da etki etmektedir. Ancak bununla beraber kültürel kalıp yargıların ve rollerin kadınların ekonomik özgürlüğü olsa bile aile tarafından destek alamamalarına neden olduğu görülmektedir. Katılımcılardan çoğunun ailelerinden destek alsa da aile evinde boşandıktan sonraki süreçte sıkıntılar yaşadıkları bilgisi edinilmiştir. Aileden destek almayanların ise ya ailenin ekonomik durumu sebebiyle ya da kültürel inançları sebebiyle destek almadıkları görülmüştür. Ancak ekonomik özgürlüğü olan kadınların bu süreci daha iyi atlattıkları ve sosyal desteğe maddi anlamda ihtiyaçları olmadığı saptanmıştır:

“Kimseden almadım o süreçte inanın ki. Bunun dışında ailem zaten beni bu konuda desteklemiyordu bu yüzden de destek alamadım onlardan. Yani ama ben yine de atlattım hani maaşım vardı özgürdüm o konuda.” (K5)

“Ailemin hiçbir sosyal desteği olmadı bana hani zaten ailemde fakirdi. Ben hep kendi çabamla buldum. Ablam da kaldım bir süre onlar sağ olsunlar destek oldular sonra ben işte sosyal hizmetleri duydum. Gittim başvurduğumda rahat etmek için para almak için. Boşanmadan bana hani sosyal hizmetler destek sağladı.” (K7)

Görüldüğü üzere boşanma sürecinde kadınlar çevreleri ve aileleri tarafından boşanmaktan vazgeçirebilmekte, eşleri tarafından mahkeme sürecinde baskılanmakta, sosyal destekleri ise yine cinsiyetleri sebebiyle olmamaktadır. Bu duruma en önemli etken boşanma sürecinin eşler tarafından uyumlu bir şekilde atlatılmasıdır. Bunun için de aile danışmanlığı hizmetleri önemlidir. Katılımcıların bu süreçte aile danışmanlığı almaları önem arz etmektedir ama hiçbiri aile danışmanlığı hizmeti almamıştır.

5.1.3. Boşanmış Kadınların Boşanma Sonrasında Yaşadıkları Deneyimler

Ekonomik yönden sıkıntılara göz attığımızda genellikle eğitim seviyesi düşük ve boşanmadan önce meslek sahibi olmayan kadınların boşanma sonrasında daha çok ekonomik sıkıntılar yaşadığı açıktır. Katılımcılardan düşük eğitim seviyesine sahip ve evlilik dönemlerinde çalışmayanların boşandıktan sonra ekonomik sıkıntılar çektikleri tespit edilmiştir. Ancak olumlu bir yön olarak boşandıktan sonra çalışma hayatına atılmaları ve kendi ayakları üzerinde duruyor olmaları da çarpıcıdır:

“Hani oğlum boşandıktan sonra benimle kaldığı için ailem o konuda bana bir baskı yapmışlardı. İşte benim ekonomik özgürlüğüm ilk başlarda olmadığı için babasına ver gibi şeyler işittim hani babasının parası bol o baksın gibi. Yani ben boşandıktan hani 2 yıl sonra falan çalışma yaşamına girdim o 2 yıllık süreçte sürekli evdeydim hani nafaka alıyordum ama nereye kadar yetebilirdi. Onun dışında sürekli evde kalınca psikolojik olarak sıkıntı yaşamıştım. Ama çalışmaya başladıktan sonra kendimi iyi hissettim her şey çok değişti. Yani ben hala çalıştığım okula severek gider gelirim orası benim için bir nevi terapi oldu.” (K3)

Boşanma sonrasında kadınların yaşadıkları diğer bir sorun çocukların bakımındır. Velayet genelde anneye verildiği için anneler çocuklarının bakımını üstlenirken çeşitli ekonomik ve bakıma dair sorunlar yaşayabilmektedir. Anne eğer çalışma yaşamına da girdiyse bu durum daha sıkıntı olmaktadır. Katılımcılardan ekonomik durumu iyi olan K4 çalışan bir anne olduğu ve 3 çocuğu olduğu için onların eğitimine yetişmekte zorlandığını, K12 ve K13 ise maddi anlamda sıkıntılar çektiklerini ifade etmiştir:

“Ekonomik olarak birçok şeyi elde ettim ama borçlar vardı, çocuklarım okuyordu. Bu konuda ilk zamanlar bi ekonomik sıkıntı yaşadım tabi ki de hatta ilk zamanlar çocuklar için nafaka alıyordum. Yaklaşık 2-3 yıl o borçlarla boğuşmak zorunda kaldım. 3 tane çocuğumun sorumluluğu bendeydi.” (K4)

“Annemler boşanmamı desteklemediği için bana kapılarını kapatmışlardı, aldatan eski eşim önce

nafaka vermedi, davacı oldum, dul ve yetim maaşı bağlandıktan sonra biraz rahat ettim ama önceki durumumuz çok iyiydi kendi evimiz kendi işim vardı ayrıldıktan sonra şehir değiştirmek zorunda kaldım ve işimden de ayrıldım. Hala eski durumum yok.” (K8)

“Çocuklarım bir süre sonra bu durumu kabullendi ancak kızım üniversitede okuyor oğlum benim yanımda ikisinin eğitim masraflarına yetişmekte zorlanıyorum hala. Babaları onlara maddi olarak destek çıksa da çok cüzi miktarda bir para gönderiyor o da hiçbir şeylerine yetmiyor” (K13)

Katılımcılardan K6 ve K7 zihinsel engeli bulunan çocuklara sahiptir. K6 çocuğuna baktığı için çalışmadığını ve maddi olarak bakım parasıyla geçindiğini K7 ise bir diğer boşanma sebebinin engelli kızının refahı için olduğunu belirtmiştir:

“Onun dışında istediğim gibi bir iş bulamadım bu konuda bir zorluk yaşadım. Kendi ayaklarım üzerinde durmak çok istemiştım. Benim çocuğum % 50 zihinsel engeli var yani özellikle engelli çocuğa sahip olmak, tüm bakımını kendin üstlenmek ve hele de çalışmıyorsan ve sadece çocuğunun bakım parasıyla geçiniyorsan zor bir durum” (K6)

“Evli olduğumuz zamanlar eşim kızımı engelli de olduğu için kabul etmiyordu. En son da işte kızımı kabul etmeyince işte engelli diye o sofraya oturmasını elini sürmesin yemeklere falan tavrı vardı. Kızımı böyle hor görünce ve kabul etmeyince ayrılmak istedim.” (K7)

Boşanma sonrasında kadınların duygusal olarak çöküşler yaşadığı da görülmektedir. Yuvasının yıkılması, ailenin yanına geri dönme, çocuklarını tek başına büyütecek olma gibi sıkıntılar kadınları etkilemektedir. Tabii ki bu durum üzerinde de kişilerin sosyo-ekonomik durumları etken olmuştur. Bununla beraber ne kadar sıkıntı yaşasa da mutlu olduklarını belirten katılımcılar da vardır:

“Kuş gibi özgür olduğumu hissettim çünkü altı yıl boyunca kendimi kavanoza hapsedilmiş gibi hissettim.” (K2)

“Psikolojik olarak sorunlar yaşadım yani çok sorun yaşadım oldukça yaşadım. Ama bunların altından kendi başıma çıktım ve bir süre sonra da zaten sıkıntı yaşamadım.” (K4)

Nitekim “Boşanmak size nasıl geldi hayatınızda neler değişti ?” sorusuna hiçbir katılımcı olumsuz yanıt vermemiştir. Boşanmayla birlikte hayatlarının ilk başlarda olumsuz yönde sıkıntılar yaşasalar da sonrasında olumlu yönde değiştiğini, sosyo-ekonomik durumları kötü olanların bile “İyi ki boşandım!” dediği görülmüştür. Bu duruma kadınların evlilik süresince yaşadıkları baskı ve şiddet durumlarının etkili olduğu ve bu baskı ve şiddet durumlarından kurtulup kendi paralarını kazanıyor olmalarının etkisi olduğu açıktır:

“Boşanmak bana çok iyi geldi. Yani ben dediğim gibi aslında olmayan bir evliliği devam ettirmeye çalışıyordum yani ben o sırtımdaki kamburu attım. Yani kendime yeni bir hayat kurdum. Hani ben boşandıktan sonra çalışma hayatına girdim ve bu

bana çok iyi geldi. Ekonomik özgürlüğümü kazandım kendi paramı kendim harcadım. . Bunun dışında ben okumaya başladım. Evliyken ben ilkokul mezunu iken bu süreçte okuyarak azimle çalışarak ön lisansa kadar okudum.” (K3)

“İyi ki boşanmışım diyorum çok şükür ki şimdi çocuklarımla daha mutluymuz maddi olarak çok iyi olmasak da en azından çocuklarım ve benim karnımız doyuyor. Önceden olsa eve ekmek bile almazdı çocuklarımı dolapta kalan kaç günlük yemekle idare ettiğim günleri bilirim” (K7)

“Keşke o zaman annemin sözünü dinlemeyip daha önce boşansaymışım. Sorumsuz bir adamla yaşamayı bir ben bilirim neler yaşadım neler. Şöyle dönüp bakıyorum da gençliğime yazık etmişim. Boşandıktan sonra ekmek parası bulamadığım günler oldu, bulaşık da yıkadım yemek de yaptım paramı kazandım, çocuklarıma baktım şükür boğazlarından haram lokma geçmedi, yaşadığım o tüm zorluklara rağmen iyi ki boşanmışım diyorum o apayrı bir yükü” (K11)

“İyi ki o psikopattan kurtulmuşum !” (K13)

“Her ne kadar maddi sıkıntılar yaşasak da şiddetten kurtulduğuma özellikle de çocuklarım adına seviniyorum. Evde şiddet olunca onlar da çok etkileniyorlardı çünkü” (K14)

“Bir yükten kurtulmuş gibi hissettim boşanınca böyle sırtımda taşıdığım bir kamburu atmış gibi hissettim ama sırtıma başka bir kambur aldım. Yani o derdin sıkıntının yerini başka şeyler aldı yani artık başka şeyleri takmaya başladım ama inanyorum hayatım

zamanla düzene girecektir ya yeni biri girer ya da ben yeni bir iş bulurum hayatım değişir, boşanmanın sıkıntıları hala devam ediyor hala tam olarak rahat değilim.”(K15)

Boşanma olgusu aile için travmatik süreçler yaratmaktadır. Bu süreçte boşanmanın etkileriyle çocuklar da etkilenmektedir. Çocuklar için iki ebeveynin ayrılması, aynı evde yaşıyor olamamak, düzenlerinin değişmesi çeşitli psikolojik sıkıntılar yaratmaktadır. Bu durumlar çocukta strese yol açmaktadır. Katılımcıların çoğu ilk başlarda çocuklarının sıkıntılar yaşadığını söylemiştir:

“Tabi ki ikisi de etkilendi bu durumdan. Çok etkilendiler. Kızım zaten liseye gidiyordu hani dersleri ağırdı. Derslerinde biz ayrıldıktan sonra düşmeler yaşanmıştı yoksa başarılı bir çocuktu. Sonra beni bir ara suçlamaya başladı. Beni bu sebeple görmek istemedi bir süre. Oğlum da hani babasının yanından ayrılıp başka bir ortamda yaşamaya başlayınca o konuda sıkıntılar yaşadı. Belli bir süre adapte olamadı.” (K3)

Katılımcıların çoğu boşanmalarının bir süre çocuk üzerinde etkili olduğunu söyleseler de onlar için en iyi seçimin mutsuz bir evliliği sürdürmektense tek başına ayakta kalmak olduğu görüşündedir:

“Çünkü mutsuz bir evliliği sürdürmek zor bir durum. Ya hani sadece ben de mutsuz değildim hani çocuklarımla da psikolojisi çok bozuluyordu. Hatta oğlum bir gün yanıma gelip hani küçük olsa da fark etmiş durumu anne babamdan ayrıl babam seni sevmiyor bence demişti.” (K3)

“Çocuklarım bile babalarını istemiyordu ya bu adamdan kurtul anne diyorlardı hani yaşları kaç düşün. Adını bile duyunca şimdi o adamın lafını etme diyorlar.” (K7)

“İnsan çocuğunun daha sağlıklı yaşamasını ister. Daha iyi giyinsin demiyorum ha giyinmese de olur daha sağlıklı daha huzurlu bir ortamda yaşamasını ister. Olmadı.” (K9)

“Bir gün dayak yiyorum babalarından çocuklar ne yapacaklarını bilemediler, üçü bir yandan ağlıyor, babalarına patates soğan atmaya başladılar, her gün benimle birlikte onlar da yaşadı bu eziyeti” (K11)

Boşanma kadınlar ve çocuklar için ilk başlarda zorluklar oluştursa da zamanla sağlıklı aile ortamından uzaklaştıkları için iyi oluşlarını sağladıkları görülmektedir.

Katılımcılardan ekonomik özgürlüğe sahip olmayan ve aile evine dönenler aileleri tarafından kısıtlanmış, ailelerinde ise abileri ya da babaları tarafından bu baskıları yaşamış ve buldukları sosyo-kültürel çevrenin ataerkil ve gelenekçi yapısıyla çevrenin de etiketlemelerine maruz kalmıştır. Bu duruma maruz kalan katılımcıların çoğu boyun eğmek zorunda kalmış ve ailelerini haklı bulmuş bazıları da bu durumu kulak ardı etmiştir. Yaşanan bu süreçte ise katılımcıların eğitim seviyeleri etkili olmuştur:

“Sonuçta sen bir kadınsın. Ayrıca çevremiz mazbut olduğu için bekarlıktaki gibi serbest davranamıyorum. Abilerimden izinsiz bir yere gidemiyorum. Adeta benim adıma sürekli karar veriyorlar. Bundan zaman zaman çok sıkılıyorum.

Kıyafetlerim konusunda, bir yere gitme konusunda sürekli kısıtlamalar maruz kalıyorum. Sen boşanmış birisin elalemin lafını getirme kafasındalar.” (K2)

“Yani dul kadın damgasına tabiki de maruz kaldım öyle söyleyenler çok oldu. Yani mesela benim giydiğim kıyafetleri bile eleştirenler oldu. Yani ben kendimi bilen bir insanım yanlış yapmam kimse hani karışmasın bu yüzden takmadım hiç.” (K3)

“Hani evlenmeden önce de böyleydi evlendikten sonra da baba evine döndüğüm için bu baskılar tabiki eskisi gibi devam etti.” (K6)

“Önceleri kimin ne dediği umurumda bile değildi, ben mutlu huzurlu olsaydım zaten ayrılmazdım. Ama mahallede bir erkekle selamlaşsam bile kırık tutuyorlardı, yan gözle bakan oluyordu onları da hissediyordum artık başımı önüme eğip yürür oldum, herkesten tiksindim” (K9)

Ekonomik özgürlüğü olan, kendi evine çıkan kadınlar ise aileleri tarafından baskıya maruz kalmamıştır. Ancak çalışan kadınların da çevrelerinden ya da çalıştıkları yerden insanlar tarafından cinsel tacize ya da duygusal şiddete maruz kaldıkları önemli bir bulgudur:

“Yok hiç maruz kalmadım etiketleme ve baskıya. Ki maruz kalsam bile öyle bir durumla hiçbir şekilde kulak asmam yani neden insanlara göre yaşayayım ki diye düşünürüm. Ama ekonomik durum ve sosyal statümün de baskı yaşamamama destek olduğunu da düşünüyorum.” (K4)

“Yani toplum sonuçta ay bak bu boşanmış kadın gözüyle bakıyor sana. Acımayla bakan da oluyor. Hani nasıl olsa bu kadın boşanmış hani bakayım nasıl ayartırım diye karşına çıkan insanlar da oluyor ve oldu yani.” (K5)

“Ailem sana kapımız açık sen bizim kızımızsın dediler o açıdan sıkıntı yok ama çevremde boşanmış dul kadın algısına sıkça maruz kaldım bu yaşımda. Evliliği benim sürdüremediğime dair inançlar vardı. Hepimiz böyle şeyler yaşadık hepimiz boşandık mı sanki gibi saçma sapan söylemlere maruz kaldığım oldu.” (K18)

Katılımcılara eski sosyal çevreleriyle görüşüp görüşmedikleri ve eski sosyal faaliyetlerine devam edip etmedikleri sorulduğunda ekonomik olarak bağımsız ve eğitim seviyesi yüksek kadınların eski sosyal çevrelerinden sadece eşiyile alakalı kişilerle ve kendilerini yargılayacak kişilerle görüşmediklerini, onun dışında eski sosyal faaliyetlerine devam ettiklerini; ekonomik olarak bağımsız olmayan ve eğitim seviyesi düşük kadınların ise eski sosyal çevresiyle görüşmediklerini eski sosyal faaliyetlerinde de bir değişme olmadığını zaten evlilik zamanlarında da çok sosyal faaliyette bulunmadıkları saptanmıştır. Bununla birlikte ekonomik bağımsızlığı olmayan bazı katılımcıların çocuklarına ya da ebeveynlerine bakım verdikleri için de sosyal faaliyetlerine devam edemedikleri bulgusuna ulaşılmıştır:

“Devam edemiyorum. İlk zamanlar anemin sağlığı ile ilgileniyorum. Annemden sonra da abilerin

baskısı çok olduğu için birçok şeyi yaşayamıyorum.” (K2)

“Eski sosyal faaliyetlerimin daha çok üstünde sosyal faaliyetlerime devam ettim aslında. Yani boşandıktan sonra özgürlük kavramı tam olarak yaşantıma oturdu diyebilirim.. Ancak tabi ki şöyle eski eşimle beraber bulunduğum sosyal çevremde tabi ki çok değişiklikler oldu. Benimle çok samimi olan o insanlar birden bana sırt çevirdi.. Yani zaten o sosyal çevreyi de anlayınca uzaklaşıyorsun.” (K4)

“Kısmen devam edebiliyorum çünkü dediğim gibi çocuğum engelli ve zamanımın çoğu ona göz kulak olmak ve bakmakla geçiyor.” (K6)

Katılımcılara tekrar evlenmek isteyip istemedikleri sorusu sorulduğunda bazılarının yeniden evlilik düşünmediğini, hayatlarının böyle daha iyi olduğunu ancak iyi bir kişi karşısına çıktığı zaman düşünebileceklerini belirtmişlerdir. Düşünmemelerinin sebebi yaşadıkları baskı ve şiddetin fazla oluşu, çocuklarının varlığı ve özgürlüklerinin kısıtlanmak istememesi sebebiyledir. Ekonomik özgürlüğe sahip kadınların ise hem yaş hem de yaşam memnuniyeti sebebiyle evliliği düşünmedikleri saptanmıştır. Kısacası katılımcıların hepsinin şu an için bir evlilik düşünmedikleri görülmüştür:

“Boşanmak bana çok iyi geldi yani ben daha çok özgür oldum. Bu sebeple evlenmeyi asla düşünmüyorum ki zaten yaşım da ilerledi pek gerek görmüyorum. Hatta bence bana göre evlilik hani ben çevremdeki gençlere hep şey derim evlilik insanın

doğasına aykırıdır. İnsanı köleleştirir ve buna gerçekten gerek yok. Bu yüzden boşanmak beni özgürleştirdi” (K4)

“Ay ay yok Allah korusun. Valla büyük konuşmuyorum da şöyle düşünüyorum: Yani çocuklarıma üvey baba düşünmüyorum ben. Allah korusun televizyonlardan izliyoruz. Benim zihinsel engelli kızım var hani üvey baba başa gelir kendi öz kızı da değil hani kızım oturmasını kalkmasını bilmez giymesini falan. Üvey baba ya kızıma zarar verirse. Ben bundan korkuyorum” (K7)

Görüldüğü üzere boşanmış kadınlar sosyo-ekonomik durum ve eğitim seviyesinin düşüklüğüne göre ailelerinden baskı durumlarına maruz kalmaktadır. Yeniden evlenmek ise tekrardan olumlu baktıkları bir durum değildir. Bu duruma maruz kaldıkları baskı ve şiddetlerin etkisi açıktır.

5.2. Boşanan Kadınların Boşanmaya Dair Düşünceleri

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların boşanmış kadınlara karşı toplumun bakış açısı, kendilerinin boşanmaya bakış açısı ve boşanmış kadınların boşanma öncesi, süreci ve sonrasında neler yaşayabilecekleri düşünceleri aktarılmıştır. Bakış açılarına ait veriler çeşitli sorularla toplanmıştır. Öncelikle katılımcıların boşanmaya bakış açısı sonrasında toplumun boşanma öncesinde, sürecinde ve sonrasında kadına bakış açısı ve katılımcıların gözünden kadınların ne gibi sıkıntılara maruz kalacağı anlatılmıştır.

Katılımcılara “Sizce boşanma da evlilik gibi doğal bir süreç midir?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların hepsi boşanmanın da evlilik kadar doğal olduğunu, çok büyük sorunlar varsa boşanmanın gerekli olduğunu belirtmiştir:

“Ya insan hayata bir kere geliyor bu hayatı bir kere yaşıyor. Tabi ki de boşanmak güzel bir şey değil hani küçük sebeplerden. Ancak büyük sebepler varsa gayet normal bir durum ve hata çok gerekli. Çünkü mutsuz bir evliliği sürdürmek zor bir durum.” (K3)

“Tabi ki öyle. Hahaha hatta evlilik insan doğasına aykırı bence.” (K4)

“Bence doğal bir süreç. Çünkü bir insanı ömür boyu çekmek zorunda değiliz yani, hayırsızsa katlanmak zorunda değiliz.” (K6)

Katılımcılara boşanma kararı alınmasında çevre ve ailelerin, cinsiyetlerinin etkisinin olup olmadığını anlaşılmaması için 2 soru sorulmuştur. Bu iki soruda da katılımcılar kendi yaşadıklarına dayanarak ya da çevrelerindeki diğer boşanmış kadınların durumunu gözlemleyip aktarım yapmıştır. Genel olarak katılımcılar boşanma kararı alınmasında cinsiyetin ve çevrenin etkisi olduğu kanaatindedir.

“Tabi ki de var. Yani erkeklere göre daha çok düşünüyoruz bence. Yani kadının ekonomik özgürlüğü olmayınca daha çok düşünüyor ancak erkeklerin neredeyse tamamı hep çalışan oldukları için öyle bir sıkıntıları yok bence. Çalışan bir kadınsa eğer düşünmek zorunda kalmıyor bence çünkü kendi ayaklarının üstünde duruyor.” (K3)

“Kimseye ekonomik yönden ihtiyacım olmadığı için her türlü ihtiyacımı kendim karşıladığım ve kimsenin kapısını çalmak zorunda olmadığım için herhangi bir zorluk görmedim ama böyle bir şansı olmayan kadınlar, böyle baskılar gören kadınlar başkasının kapısında iş isteyip de boşanmış olduğu için cinsel tacize uğrayan kişiler çok var yani. Toplumda hani bu kesinlikle var. Ben çok iyi şartlarda boşanan kadınlardan biriydim. Ekonomik ve sosyal statü yönünden iyiydim. O yüzden yani bu sorun beni etkilemedi. Ancak çok etkilenen kişi var.” (K4)

“Ekonomik özgürlüğe sahip olduğum için bu durum tabi ki de bana avantaj sağladı. Ailem hep destek oldu ancak maddi özgürlüğüm olmasa belki de çok zorlanacaktım” (K13)

Katılımcılara boşanma sürecindeki kadınların yaşayabileceği sıkıntılar ve cinsiyetinin etkisi sorulduğunda kendi yaşadıklarına göre yorumlamıştır. Katılımcıların hepsi kadınların cinsiyetleri dolayısıyla boşanma sürecinde sıkıntılar yaşadığını ve bazıları ise kadın cinayetlerinin bir sebebinin de boşanma aşamasındaki kadının namus olarak görülmesi ve öldürülmesine bağlamıştır:

“Boşanmayla sadece eşi gitmiyor bir nevi hizmetçisi de gidiyor. Erkekler bence kadınları böyle gördükleri için de bitmesini istemiyor. Boşanma raddesine gelince bir değişiyorlar. Hani eşlerini boşandıkları için öldürme sebeplerinden birisi de bu bence. Hizmetçisi gidiyor güya adına namus dedikleri şey kirleniyor. Bunu kaldıramıyor ve gidiyor öldürüyor işte.” (K5)

Katılımcılara son olarak boşandıktan sonra toplumun boşanmış kadına bakış açısının ne olabileceği sorulmuştur. Katılımcıların hepsi toplumun boşanmış kadına iyi gözle bakmadığını, yanlış kadında aradıklarını, bazı durumlarda cinsel tacize maruz bırakıldıklarını ve boşanmış kadının namusunu koruması hareketlerine dikkat etmesi gereken kişiler olması gerektiğini telkin ettiklerini belirtmiştir. Ancak katılımcılar, bu durumun kadının ekonomik durumuna, eğitim seviyesine yaşadığı çevreye göre değiştiği ortak görüşündedir:

“Yani bu kişiden kişiye değişiyor bence. Cahil kesim daha kötü gözle bakıyor ama okumuş kültürlü insanlar daha farklı bakış açısıyla bakabiliyor.” (K3)

“Toplum işte dediğim gibi boşanmış kadına hani cinsel baskılar uygulayabiliyor. Boşamak isteyen kadın öldürülebiliyor. Ama ben bu durumlarla hiç yüz yüze gelmedim. Ekonomik özgürlük ve sosyal statü bu anlamda çok önemli. Bunlara sahip olmayan kadın daha çok örseleniyor bu süreçlerden.” (K4)

“Kötü gözle bakıyorlar kızım, giydiğine, gezdiğine, yediğine her şeye karışıyorlar sanki buna hakları varmış gibi.” (K9)

Görüldüğü üzere katılımcıların hepsi eğitim durumları ve ekonomik durumları fark etmeksizin kadınların boşanma öncesi, süreci ve sonrasında cinsiyetlerinden dolayı çevreleri ve ailelerinden baskı gördüklerinin, toplumun boşanmış kadına bakış açısının genellikle olumsuz olduğunun ancak

evlenmenin gayet de doğal bir süreç olduğunun kanaatinde dir.

6. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada boşanma deneyimi yaşamış kadınların boşanma öncesi, süreci ve boşanma sonrasında yaşadıkları deneyimlerin feminist kuram çerçevesinden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda boşanma olgusunu deneyimleyen 22 kadın ile görüşülmüştür. Çalışmaya gönüllü olarak katılan toplam 22 kadının yaş ortalaması 40'tır. Çalışmaya gönüllü olarak katılan kadınların çoğunun ilkokul ve lise eğitimi gördükleri, yarıya yakınının çalıştığı, hemen hemen hepsinin çocuğu olduğu ve kendi aileleri ile yaşamlarını sürdürdükleri saptanmıştır.

Çalışmamız sonucu elde ettiğimiz bilgiler ışığında boşanma olgusunun en temel sebebinin evlilik kararının çevre tarafından etkilenmesi, eşlerin birbirlerini tanımadan evlenmesi ve evlilik ilişkisinde başta ebeveynler olmak üzere yakın akrabaların sıklıkla dahil olmasından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Boşanma sebepleri arasında eş şiddeti neredeyse tüm katılımcılarda ilk sırada yer almıştır. Sosyo-ekonomik düzey fark etmeksizin katılımcılar boşanma sürecinde en az bir şiddet türüne maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca ekonomik özgürlüğe sahip ve eğitim seviyesi yüksek kadınlar ilgisizlik ve aldatma yani duygusal ve cinsel şiddete maruz kaldıklarını, sosyo-ekonomik durumları kötü olan kadınlar ise fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddete maruz kaldıklarını bildirmiştir. Katılımcılar bu şiddet türlerine bir veya birden fazla

tekrarlı bir şekilde maruz kaldıklarını ve çocuklarının da bu durumdan etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Bunların yanı sıra diğer boşanma nedenleri eşin uyuşturucu veya alkol kullanımı ya da kendilerinin yakın çevreyle fazla görüşmesi/ilgilenmesi şeklindedir. Boşanma öncesinde kadınların kaygıları genel olarak ekonomik sıkıntılar, çevrenin tepkisi ve çocuklardır. Bu bulgu özellikle literatürde yer alan diğer çalışmaların sonuçlarını ve bilgileri destekler niteliktedir (Soygan, 2019, s.77-83; Gökçe, 2020, 70-71; Ermez, 2020, s.45; Bulut, 2008, s. 116; Uçan,2007, s.41-43; TAYA, 2016, 70-99; TBNA, 2014, s.95-97). Ekonomik bağımsızlığı olmayan kadınların en büyük kaygısı ekonomik sıkıntılar olmakla birlikte, sosyal çevrenin tepkisi ve çocukları yaşadıkları sorunlar ekonomik özgürlüğü olan kadınlarla ortak noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunlara rağmen katılımcılar boşanma kararlarından vazgeçmemiş ve yaşadıkları bu şiddet durumlarından kurtulmak için yaşları geç olsa da boşanmıştır.

Boşanma sürecinde katılımcıların –eğitim durumları fark etmeksizin– başta boşanmaya tepki göstermeyen eşlerin durum ciddiye binince eşlerine baskı ve şiddet uygulamaları, ailelerin bu süreçte destek olmaması, yakın çevrenin eleştirileri ve tepkileri karşı karşıya kalınan sorunların başını çekmektedir. Bu durum aslında toplumsal cinsiyetin toplumun her katmanında yer aldığını da açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Sosyo-ekonomik seviyesi yüksek kadınlar düşük kadınlara göre herhangi bir zorluk yaşamamış ailelerinden destek görmüştür. Katılımcıların hiçbiri boşanma sürecinde aile

danışmanlığı almamış ve boşanmaya dair hukuksal süreçler dışında bilgi sahibi olmamıştır. Katılımcılardan bazıları psikolojik destek almış, bazıları reddetmiş bazıları da böyle bir destek için olanak bulamamıştır. Ayrıca psikolojik destek alamamalarında hem imkanlar hem de toplumun *'deli doktoruna mı gitmiş'* söylemleri etkili olmuştur.

Boşanma sonrasında kadınlar genellikle ekonomik sıkıntılar, çocuk bakımı, damgalanma, ailenin ve çevrenin engellemeleri, çevrenin boşanmış kadına olumsuz bakışı ve dışlanma ile baş etmek zorunda kalmışlardır. Bu bulgu boşanma konusunda gerçekleştirilmiş pek çok araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir (Sancaklı, 2014, s. 45-48; Korkut, 2003, s. 99-112; Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018, s. 160-171; Birol vd., 2017, s. 51-53; Uçan, 2007; Uğur, 2014, s. 38-45; Soygan, 2019, s. 83-97; Ermez, 2020, s. 47; Gökçe, 2020, s. 35-43). Boşanma sonrasında kadınlar ilk başta duygusal çöküşler yaşamış, ekonomik ve çocuk bakımı konusunda sıkıntılar yaşamış olsalar da hepsinin ortak fikri boşanmanın mutsuz bir evliliği sürdürmekten daha iyi olduğu ve bir katılımcının ifadesiyle *"kuş gibi özgür"* olmalarını sağladığıdır. Bu bulgu özellikle literatürde yer alan kadınların ilk başta duygusal çöküş yaşasa da sonrasında erkeklere göre daha hızlı bir şekilde toparlandıkları ve yaşama uyum sağladıkları bilgisini de destekler niteliktedir. Yapılan bir çalışmada boşanmış kadınların psikolojik olarak iyi oluşlarının yıllar geçse de sürdüğü ileri sürülmekte (Lorenz vd., 2006, s. 111-125), öte yandan bazı çalışmalar buna ters kanıt olarak kadınların boşandıktan sonra ilk başlarda

duygusal çöküş yaşadıklarını ancak zaman geçtikçe özgür olmaları ve kendi var oluşlarını gerçekleştirmeleri sebebiyle mutlu olduklarını göstermiştir (Bourassa vd., 2015, s. 490; Rendall vd., 2011, s. 481-506; Hetherington & Kelly, 2002, s. 250-307). Nitekim cinsiyetin burada da etkisi açıktır. Bu durumun erkeklerde boşandıktan uzun süre sonra depresyon şekline dönüştüğünü gösteren çalışmalarda mevcuttur (Leopold, 2018, s. 769-797; Guru, 2009, s. 285-305; Gahler, 2006, s. 372-382). Araştırmamıza göre özellikle boşanma sonrasında ekonomik özgürlüğe kavuşmuş ve önceden de ekonomik özgürlüğü olan kadınlarda psikolojik iyi oluşlarını sürdürdükleri ve kendilerini özgür hissettikleri söylenebilir. Bu kadınların hiçbir şekilde yeniden evlilik düşünmediği de elde edilen bulgular arasındadır. Boşanma sonrasında katılımcıların çocukları ilk başta sıkıntılar yaşasalar da sonraki süreçlerde duruma alıştıkları ve hatta bazılarının ebeveynlerinin boşanmasının daha iyi olduğunu söyledikleri görülmüştür. Bu bulgu literatürdeki bazı araştırmalarla örtüşmektedir (Zastrow, 2016, s. 268-269; Walczak & Burns, 2004, s. 200; Öngider Gregory, 2016, s. 275-289; Härkönen, 2013, s.7; Soygan, 2019, s.97; Tatlıhoğlu ve Demirel, 2016, s.59).

Katılımcıların boşanmaya dair bakış açıları incelendiğinde hepsinin boşanmanın evlilik kadar doğal bir süreç ve gerekli sebepler varsa en iyi yol olduğunu belirttikleri görülmüştür. Katılımcıların hepsi boşanma kararı alınmasında cinsiyetlerinin etkili olduğu ve kadınların boşanma kararı almada erkeklerden daha fazla düşündüğü, boşanmanın her

sürecinde kadınların sıkıntı yaşadığı, boşanmış kadına toplumun iyi gözle bakmadığı ve suç kadında aradıkları ortak görüşündedir.

Toplumsal cinsiyet, cinsiyetler arası bir savaşım ve kaos ortamı yaratan bir beladır. Bu kaos toplumun her kademesinde, kişilerin kültürel inanç ve stereotipleriyle oluşur. Toplumsal cinsiyet olgusundan boşanma sürecindeki kadının da etkilendiği bu çalışmada da açık bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Çünkü kadınlar toplumsal cinsiyet olgusuna göre evlenirken ailesinin sözünden çıkmayan, evliliği belki de can simidi olarak gören, evlendikten sonra evde yaşanan sıkıntılara göğüs germesi istenen, annelik olgusuyla çocuklarını gözetmesi gereken, gerekli eğitim almadığında ekonomik olarak ailesine ya da eşine bağımlı olan, boşanma öncesinde yine çocuklarını, ekonomik özgürlüğünü, çevrenin baskısını gözetmek durumunda kalan, boşanma sürecinde ve sonrasında da benzer sıkıntılar yaşayan erkeğe göre ikincil bir cinsiyettir. Toplumun gözünde o artık evli kadın ya da anne değil boşanmış bir kadındır farklıdır ve bu farklılığının faturası toplum tarafından onun cinsiyetine kesilerek baskılara maruz bırakılır (Can ve Aksu, 2016, s. 888-902; Soygan, 2019, s. 97; Ermez, 2020, s. 47; Gökçe, 2020, 106-121). Feminist kuram özelinde bakıldığında ise feminizmin türlerinin hepsinin boşanma ile ilgili söylemleri bazı noktalarda örtüşse de diğer bazı noktalarda boşanma olgusunu ve yaşanan baskı durumlarını karşılamadığı görülmüştür. Liberal feminizmin bize sunduğu kadınlar her alanda erkeklerle eşit olmalıdır söylemi ve Marksist-sosyalist kuramın kadınların salt

kapitalist sistem tarafında sömürsü düşüncesi kadınların şiddet görmesi durumunu engellemektedir. Araştırmamız özelinde bakıldığında sosyo-ekonomik düzeyi iyi olan kadınların da şiddet gördüğü ve bu sebeple boşandıkları görülmüştür. Bu sorun daha çok ataerkil sistemin kadınlara dayattığı bir durum olarak karşımıza çıkmakla birlikte bunu destekleyen feminist teorilerin daha çok radikal feminizm, varoluşsal feminizm ve kültürel feminizm olduğu açıktır. Çünkü bakıldığında kültürel feminizmin kadınların erkeklerden farklı bir ontolojiye sahip olduğu görüşü doğru bir tutum olmakla birlikte varoluşsal feminizmin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadınların var oluşlarını sömürdüğü iddiası konumuzla örtüşmektedir. Yine radikal feminizme bakıldığında ataerkil sistemin kadınların her alanda karşısına çıkan ve yaşamlarını çıkmaza sahip olan bir iktidarı olduğu, annelik olgusunun yine boşanma özelinde kadınlar özelinde bir engel olduğu ve heteronormatif düzenin getirdiği şiddet durumunun karşılıklı ilkesi görüşü araştırmamız özelinde kabul edilebilir bir görüştür. Zaten feminizmin ikinci evresine bakıldığında kadınların kişisel olan politiktir iddiası ve içinde yer alan feminizm türleri toplumsal cinsiyete dayalı şiddet durumunu açıklayan bir forma sahiptir. Yine feminizmin üçüncü evresi de özel olarak kadına yönelik şiddeti içermesi bakımından önem arz etmektedir (Donovan, 2019, s.21-269; Yörük, 2009).

Tartışılması gereken meseleler en başta boşanmaya etki eden toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri olmalıdır. Bu durumun tartışılması boşanmaya dair olumsuz

bakış açısının ve sadece boşanmanın çocuklar ve aile üzerindeki etkisinin incelenmesine engel olacaktır. Yine cinsiyetler arası sıkıntılar üzerinde boşanmanın nedenleri, cinsiyetler açısından boşanmanın sonuçlarının incelenmesi, boşanmanın aslında evlilik kadar normal olduğunu anlamamıza, toplumun ve ailenin iyilik hali için ise yapısal bir söylem ve istem olarak “*salt çocuk sayısının ve evliliklerin artırılmasının*” değil bireylerin nitelikli evlilik yapmalarının teşvik ettirilmesi ve boşanmanın da bazı durumlarda gerektiği inancının bireylere kazandırılması olacaktır. Nitelikli evlilik ve aile hayatı için de gerekli olanlar toplumsal cinsiyet olgusunun incelenmesi, feminist kuramın önemsenmesi ve aile danışmanlığı hizmetlerinin sunulmasıdır. Bunun için de toplumun stereotiplerinin aşılması ve herkes için erişilebilirliğin sağlanması gerekmektedir. Bu

Akoğlu, Ö. A., ve Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklere İlişkin Bir Araştırma: İzmir İli Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 153-172. Erişim Tarihi: 05.05.2021 <https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Tsh/Issue/38635/448693>

Akpınar, R., Taşcı, K. ve Özsan, M. E. (2013). Hoşnutsuzluk Endeksine Göre Türkiye’de Bölgesel Farklılık, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(10): 59-70

Amato, P. R. & James, S. (2010). *Divorce In Europe And The United States: Commonalities And*

düzeyde de sosyo-politik bağlamda desteklerin olması gerekmektedir. Çünkü aile toplumdan bağımsız bir sistem olmamakla beraber toplumla bir bütündür. Ayrıca yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar toplumsal cinsiyet, kadının statüsü ve boşanma üzerine planlanacak olan çalışmalara feminist bakış açısından ışık tutacaktır. Bununla birlikte boşanmaya dair salt sayısal verilerin sunulması değil boşanma deneyimi geçirmiş kadınların duygu ve düşüncelerini kapsayan nitel araştırmalar literatürde yaygınlaştırılmalıdır. Bu yapılan araştırma bu amaç doğrultusunda oluşturulmuş ve yapılacak diğer araştırmalara ışık tutmuştur.

KAYNAKÇA

Differences Across Nations. *Family Science*, 1(1), 2-13.

Arıkan, Ç. (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. Ankara.

Atasü Topçuoğlu, R. ve Altuntaş, B. (2016). *Engelli Bakımı Sosyal Bakım ve Kadın Emeği*. (S. 13-41). Ankara: Nika Yayınevi

Beauvoir, S. (2020b). *İkinci Cinsiyet Yaşanmış Deneyim* (2. Cilt). Acar Savran, G. (Çev.). 5. Bölüm İçinde (S.13-222). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları

Berger, M. (2020). Causes Of Divorce: 13 Of The Most Common Reasons Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://www.itsovereasy.com/insights/causes-of-divorce>

Biol, S. Ş., Temel, V., ve Aydın, E. (2017). Kadınların Boşanma Sonrası Yaşamlarının Psiko-Sosyal Açından İncelenmesi. Erişim Tarihi: 05.05.2021
<http://Earsiv.Kmu.Edu.Tr/Xmlui/Handle/11492/1300>

Bourassa, K. J., Sbarra, D. A. & Whisman, M. A. (2015). Women İn Very Low Quality Marriages Gain Life Satisfaction Following Divorce. Journal Of Family Psychology, 29(3), 490. Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://Psycnet.Apa.Org/Record/2015-15261-001>

Bulut, I. (1991). Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma. Aile Yazıları Iıı, Birey, Kişilik ve Toplum. Ankara, Ss. 197-228.

Bulut, D. (2008). Kadınlarda Boşanma Ve Kültür İlişkisi. Journal Of Society & Social Work, 19(2). Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://Www.Acarindex.Com/Dosyalar/Makale/Acarindex-1423931317.Pdf>

Can Y. ve Aksu N.B. (2016). “Boşanma Sürecinde Ve Sonrasında Kadın”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15 (58), S. 888-902. Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Esosder/Article/258824>

Carbone, J. R. (1994). A Feminist Perspective On Divorce. The Future Of Children, 183-209. Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://Www.Jstor.Org/Stable/1602484?Seq=1>

Crabtree, S. A., Harris, S. M., Bell, N. K., Allen, S., & Roberts, K. M. (2018). The Roles Of Love And Happiness İn Divorce Decision Making. Journal Of Divorce & Remarriage, 59(8), 601-615. Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10502556.2018.1466254>

Çelen, M. (2011). Türkiye’de Boşanma Olgusu Ve Boşanma Çeşitleri.(Erişim Tarihi: 10.05.2021)
<http://Www.Manevisosyalhizmet.Com/Wp-Content/Uploads/2011/06/Turkiyede-Bosanma.Pdf>

Çiçek, Z. (2014). Boşanmanın Sosyolojik Analizi: Denizli Kenti Örneği. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Demir, S. A. (2016). Aile İçi Problemler: İletişimsizlik, Şiddet ve Boşanma, (Editör) Avcı, N. Ve Aksoy, E.: Aile Sosyolojisi İçinde (Ss. 235-253) İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Dietz, M. G. (2003). Current Controversies İn Feminist Theory. Annual Review Of Political Science, 6(1), 399-431. Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://Www.Annualreviews.Org/Doi/Abs/10.1146/Annurev.Polisci.6.121901.085635>

Donovan, J. (2019). Feminist Teori. Bora A., Ağduk Gevrek, M. Ve Sayılan, F. (Çev.). (S.21-269). İstanbul: İletişim Yayınları

Ermez, Ö. (2020). Evlilik, Aile Boşanma. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Evlenme ve Boşanma İstatistikleri (2021). Erişim Tarihi: 13.05.2021,
<https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Evlenme-Ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211>

Ferguson, K. E. (2017). Feminist Theory Today. Annual Review Of Political Science, 20, 269-286. Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://Www.Annualreviews.Org/Doi/Abs/10.1146/Annurev-Polisci-052715-111648>

Gahler, M. (2006). "To Divorce Is To Die A Bit...": A Longitudinal Study Of Marital Disruption And Psychological Distress Among Swedish Women And Men. The Family Journal, 14(4), 372-382. Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://Journals.Sagepub.Com/Doi/Abs/10.1177/1066480706290145>

Giddens, A. (2000). Sosyoloji. (s.176). Ayraç Yayınevi, Ankara.

Gökçe, B. (2020). Boşanmış Ebeveynlerin Boşanma Nedenleri ve Boşanma Kararlarına İlişkin Nitel Bir Çalışma. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

Guru, S. (2009). Divorce: Obstacles And Opportunities–South Asian Women In Britain. The Sociological Review, 57(2), 285-305. Erişim Tarihi: 05.05.2021

<https://Journals.Sagepub.Com/Doi/Abs/10.1111/J.1467-954x.2009.01830.X>

Günay, G., Ersoy, A. F. ve Özduvan, O. A.(2019). Divorce As A Social Problems and It's Causes: Family Court Examinations From Karabuk Sample. Türk Uygulamalı Sosyal Hizmet Dergisi, 2(1), 48-55. Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Trjasw/Issue/46446/561133>

Harkönen, J. (2014). Divorce: Trends, Patterns, Causes, Consequences. Stockholm Research Reports In Demography, 7. Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118374085.ch15>

Hetherington, E. M. & Kelly, J. (2002). For Better Or For Worse: Divorce Reconsidered. New York: Norton.

Hooks, B. (2000). Feminism Is For Everybody Passionate Politics. Cambridge- Ma: South End Press.

Kara (2020). Ülkelere Göre Boşanma Oranları. Erişim Tarihi:10.05.2021)
<https://Evrenatlası.Org/2020/12/Ülkelere-Gore-Bosanma-Oranlari/>

Kelly, J. (1982). Early Feminist Theory And The "Querelle Des Femmes", 1400-1789. Signs: Journal Of Women In Culture And Society, 8(1), 4-28. Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://Www.Journals.Uchicago.Edu/Doi/Abs/10.1086/493940>

Korkut, Y. (2003). Bir Geçiş Krizi Olarak Boşanma. Psikoloji Çalışmaları, 23, 99-112. Erişim Tarihi: 05.05.2021

<https://Dergipark.Org.Tr/En/Download/Article-File/100083>

Krysiak J. L. & Finn, J. (2016). Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması. Ercüment Erbay (Ed.) 6. Bölüm İçinde (193-210).Ankara: Nika Yayınevi

Leopold, T. (2018). Gender Differences İn The Consequences Of Divorce: A Study Of Multiple Outcomes. Demography, 55(3), 769-797. Erişim Tarihi: 05.05.2021

<https://Link.Springer.Com/Article/10.1007/S13524-018-0667-6>

Levinger, G. (1966). Sources Of Marital Dissatisfaction Among Applicants For Divorce, American Journal Of Orthopsychiatry, 36(5): 803-807.

Lorenz, F. O., Wickrama, K. A. S., Conger, R. D., & Elder Jr, G. H. (2006). The Short-Term And Decade-Long Effects Of Divorce On Women's Midlife Health. Journal Of Health And Social Behavior, 47(2), 111-125. Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://Journals.Sagepub.Com/Doi/Abs/10.1177/002214650604700202>

Öngider Gregory, N. (2016). Boşanma Mı Yoksa Çocuk İçin Evliliği Sürdürmek Mi? Çocuğun Psikolojik Uyumu Açısından Önemli Bir Soru. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 8(3), 275-289.

Özkazanç, A. (2018). Feminizm Ve Queer Kuram. Bir İmkansız İdeal: Aile İçinde (S. 201-208). Ankara: Dipnot Yayınları

Hill, B.P. & Kopp, J. (2015). Editorial on the special issue "Research on Divorce: Causes and Consequences". Comparative Population Studies, 40(3);219 – 228 .Erişim Tarihi: 05.05.2021
https://www.researchgate.net/publication/283677465_Editorial_on_the_special_issue_Research_on_Divorce_Causes_and_Consequences

Reeder, J. (2020). Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://www.reederlawfirm.com/reasons-for-divorce>

Rendall, M. S., Weden, M. M., Fabreault, M. M., & Waldron, H. (2011). The Protective Effect Of Marriage For Survival: A Review And Update. Demography, 48(2), 481–506.

Sancaklı, D. (2014). Boşanmış Annelerin ve Çocuklarının Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantıları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Sands, R. G. & Nuccio, K. (1992). Postmodern Feminist Theory And Social Work. Social Work, 37(6), 489-494. Erişim Tarihi: 05.05.2021
<https://Academic.Oup.Com/Sw/Article-Abstract/37/6/489/1923257>

Soygan, H. (2019). Boşanmış Kadınların Boşanma Sebepleri Ve Boşanma Sonrası Karşılaştıkları Güçlüklerin Sosyolojik Analizi Yozgat İli Örneği. Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri. Akademik Hassasiyetler, Cilt: 3 - Sayı: 5, Ss. 163-175. Erişim Tarihi: 05.05.2021

https://Scholar.Google.Com/Scholar?hl=Tr&as_sdt=0%2c5&q=feminizm+%C3%9czerine+genel+bi+r+de+%C4%9ferlendirme%3a+kavramsal+analizi+%2c+tarihsel+su%cc%88re%3%A7leri+ve+d%C3%B6nu%cc%88%5%9fu%cc%88mleri&btnq

Tarhanacı, M. (2017). Boşanma Avukatlarının Anlatısıyla Trabzon'da Aile Ve Boşanma Olgusu. İmgelem, 89. Erişim Tarihi: 13.05.2021
<https://Dergipark.Org.Tr/En/Download/Article-File/406894#Page=89>

Tatlıhoğlu, K. ve Demirel, N. (2016). Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Boşanma Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S, 22, 59-73.

TAYA (2016). Türkiye Aile Yapısı Araştırması. T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (Asagem) Yayınları. Erişim Tarihi: 05.05.2021

<https://Www.Aile.Gov.Tr/Media/35811/Taya-2016.Pdf>

TBNA (2014). Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması. T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (Asagem) Yayınları. Erişim Tarihi: 05.05.2021

<https://Www.Aile.Gov.Tr/Uploads/Athgm/Uploads/Pages/Arastirmalar/Tbna2014-Kitap.Pdf>

Uçan, Ö. (2007). Boşanma Sürecinde Kriz Merkezine Başvuran Kadınların Retrospektif Olarak Değerlendirilmesi. Klinik Psikiyatri, 10(1), 38-45. Erişim Tarihi: 05.05.2021

https://Jag.Journalagent.Com/Kpd/Pdfs/Kpd_10_1_38_45.Pdf

Uğur, S. B. (2014). Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma. Mediterranean Journal Of Humanities, 4(2), 293-326. Erişim Tarihi: 05.05.2021
http://Proje.Akdeniz.Edu.Tr/Mcri/Mjh/4-2/Mjh-22-Sinem_Burcu_Ugur.Pdf

Walczak, Y. & Burns, S. (2004). Boşanma Ve Çocuk Üzerine Etkileri. İstanbul: Özgür Yayınları.

Wollstonecraft, M. (2020). Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi. Hakyemez. D. (Çev.). 2. Bölüm İçinde (S. 35-57). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Yıldırım, A. ve Şimşek, H.(2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 7. Bölüm Ve 13. Bölüm İçinde (132, 242). Ankara: Seçkin Yayınları

Yörük, A. (2009). Feminizm/Ler. Sosyoloji Notları, 7, 63-85. Erişim Tarihi: 05.05.2021
https://Www.Academia.Edu/Download/31778406/Sosyoloji_Notlari_7.Pdf#Page=63

Zastrow, C. (2016). Sosyal Hizmete Giriş. D. Baran Çiftçi (Ed.), 6. Ve 13. Bölüm İçinde (S. 261-597), Ankara: Nika Yayınevi